

Kategória: Amatőr

Jelige: Eucharisztikus Kongresszus

(44)

**ADALÉKOK A BUDAPESTI
34. NEMZETKÖZI EUCHARISZTIKUS KONGRESSZUS (1938)
EMLÉKEZETÉHEZ**

Budapest, 2020. szeptember 14.

I.) BEVEZETÉS

Külső szemlélőként nehéz logikusnak tűnő magyarázatot találni arra, hogy milyen megfontolások alapján érdemelhette ki 2016-ban Magyarország az **52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus rendezési jogát**. Mindezt egy évvel azután, hogy a magyar kormányzat a 2015-ös európai bevándorlási válságban meglehetősen ellentmondásos (és Ferenc pápa megnyilatkozásaival gyökeresen ellentétes) álláspontot képviselt, és amit a Magyar Katolikus Egyház – többnyire hallgatásával – végül is a támogatni látszott. De hát „Isten útjai kifürkészhetetlenek”...

A rendezés lázában azután a sajtóban és a hivatalos magyar weboldalon (www.iec2020.hu/) is megszorodtak az **1938-as budapesti eseményről szóló visszaemlékezések**, amelyek egyöntetűen csak a szépre emlékeznek. Pedig az akkori kongresszus Európa történetének és a magyar politikai életnek is sorsfordító évében került megrendezésre, és a korabeli bel- és külpolitikai történésekre a nemzetközi találkozó érzékelhetően semmilyen hatást sem gyakorolt. A személyes élmények persze lenyűgözőek, de több mint nyolcvan év távlatából érdemes lenne végre egy önvizsgálatot tartani arról, hogy mi is történt 1938-ban Budapesten és a résztvevők valóban mindegyike számára a lelkiesség és a béke volt-e az elsődleges szempont akkoriban a kongresszuson.

Arra az újságírói kérdésre, hogy „Eddig egyszer, 1938-ban volt Magyarországon a kongresszus. Itthon zsidótörvények, Európa-szerte pedig sodródás a háború felé. A rossz emlékü kongresszust szeretné most 'felülírni'?” Dr. Erdő Péter bíboros többek között azt válaszolta, hogy „az akkori Kongresszus emléke is pozitív. Kétségbeesett kísérlet volt az a háború megelőzésére. (...) Mindazok, akik békességet, testvériséget szerettek volna, összegyűltek akkor. Más kérdés, hogy a politikai vezetők nem hallgattak rájuk”¹. Ez a dogmatikus és 1938 óta konokul hangoztatott konzervatív klerikális álláspont azonban több szempontból is pontosításra szorul. Kérdéses a világháború kezdő időpontja, a megjelentek mindegyikének béke- és testvériség vágya, valamint apolitikussága is. No és az örök kérdés: hol marad a katolikus önvizsgálat a magyar zsidótörvényekről és azok következményeiről?

II.) HÁBORÚK A VILÁGKONGRESSZUS ÁRNYÉKÁBAN

Az európai közbeszéd 1939 szeptember 1-ét (Lengyelország előbb német, majd pár héttel későbbi orosz lerohanását), illetve az ezt kísérő német, majd angol hadüzenetet tekinti a világháború kezdetének, de ekkoriban már évek óta dúltak a harcok Ázsiában, Európában és Afrikában is. Vagyis „*a háború nem 1939-ben, Lengyelországban kezdődött, ahogy Európában azt többen vélik. Ázsiában kezdődött 1937-ben, sőt talán már 1931-ben, amikor Japán támadást intézett Mandzsúria ellen. Afrikában kezdődött 1935-ben, amikor Mussolini megszállta Abesszíniát. Nyugat-Európában kezdődött, 1936-ban, amikor Németország és Olaszország segítséget nyújtott Francónak, hogy megnyerje a spanyol polgárháborút. Kelet-Európában kezdődött 1939 áprilisában, Albánia olasz megszállásával*”². Ha akkoriban ez még nem is volt nagyon publikus, de ezek a háborúk félelmetes brutalitást mutattak már a polgári lakossággal szemben is, ami ellen azért érdemes lett volna szót emelni. Már csak azért is, mert a háborúzó felek magas rangú képviselői voltak jelen Budapesten.

II.1. Benito Mussolini és az abesszíniai háború (1935-1937) – a „szövetséges” háborúja

Az 1896-os csúfos vereség megtorlásának is szánt háborúban a **katolikus olaszok mérges gázokkal és bombákkal gyilkolták** Afrika ősi keresztény, illetve Libéria mellett az utolsó független országa, Abesszínia ártatlan lakosait és lándzsás, pajzsos törzsi hadseregeit, akiknek a háború kezdetén egyetlen katonai repülőgéjük sem volt³. Az annexió civilizációs küldetésként a rabszolgatartás felszámolásának indokával indult, amit többé-kevésbé a nyugati hatalmak is jóváhagytak, vagy legalábbis nyilvánosan nem elleneztek. Hasonlóan reagáltak a katolikus egyház egyes képviselői is, amikor „*hét bíboros, huszonkilenc érsek és hetvenöt püspök adta rá áldását nyilvánosan a sajtóban*”⁴.

¹ Stumpf András: „Az a lényeg, hogy fájjon” – interjú Erdő Péter bíborossal bójtról, politikáról, keresztény Európáról (<https://www.valaszonline.hu/> - 2019.04.19)

² Niall Ferguson: A világ háborúja – A gyűlölet évszázadának története (Scolar Kiadó – 2008; 312. oldal)

³ Christopher Duggan: A bódult nemzet - A Mussolini-imádat anatómiája (Park Kiadó – 2016; 303. oldal), Olasz részről a hadműveleteket „450 repülőgép támogatta, köztük több mint 200 bombázó”.

⁴ Christopher Duggan: A bódult nemzet - A Mussolini-imádat anatómiája (Park Kiadó – 2016; 297. oldal)

A gyorsan véressé váló konfliktust azonban a Népszövetség már egy héten belül agresszióknak minősítette és november 18-tól gazdasági szankciók bevezetéséről is döntöttek, amit az 54-ből 50 ország meg is szavazott (1935.10.09). Albániával és Ausztriával együtt azonban **Magyarország – elsősorban külpolitikai, revíziós és gazdasági okokból is – tartózkodott a szavazástól** (az olaszok pedig nyilván ellene szavaztak). A szankciók csak a mezőgazdasági, élelmiszeripari termékek, valamint az élő állatkereskedelmet korlátozták, és egy évig sem voltak hatályban (1936.07.04), de amúgy sem nagyon tartották be őket. Jellemző, hogy a megbékélést célzó titkos angol-francia rendezési terv („Hoare–Laval paktum”) is olyan területfelosztást javasolt, amelyben az olaszoknak jutott volna Etiópia kétharmada, de így is elutasították azt. A nagyhatalmakban mélyen csalódott etióp császárnak a Népszövetség ülésén elmondott jóslata (1936.06.30.) azonban sajnálatos módon utóbb beteljesült: *„Én magam (...) azért jöttem el, hogy tanúbizonyságot tegyek a népem ellen elkövetett rémtettekről, és figyelmeztessem Európát, milyen sors vár rá, ha fejet hajt a kész tények előtt.”*⁵

Benito Mussolini nagyon hálás volt a magyaroknak a népszövetségi bátor kiállásért, de az olaszoknak amúgy is nagyon jó sajtója volt Magyarországon. Az idén a magyar Nemzeti Alaptantervbe emelt írófejedelem, **Herczeg Ferenc** például – főként revíziós megfontolásokból – **lelkes írásban köszöntötte** az afrikai győzöt: *„Aki az egész világgal szembeállva, bele merte vinni Itáliát az afrikai vállalkozásba és minden várakozás és valószínűség ellenére győzelemmel tudta megkoronázni titáni művét, az más logikai törvényeknek engedelmeskedik, mint az átlagemberek milliói. Az ő logikája a lángészé”*⁶.

Igaz, ekkoriban még nem tudhatott arról, hogy később az olasz alkirály elleni sikertelen kézigránátos merényletet követően (1937.02.19) az olaszok Addisz-Abeában is vérfürdőt rendeztek. *„Három-hatezerre tehető azoknak az etiópoknak a száma, akiket a megtorlás során – mindössze negyvennyolc óra alatt – válogatás nélkül meggyilkoltak. Az elkövetkező hetekben további ezreket végeztek ki, deportáltak, vagy küldtek koncentrációs táborokba. (...) Amikor olyan bizonyíték került napvilágra, ami esetleges kapcsolatra utalt a lázadók és a legfontosabb etiópai kopt keresztény központ, a Debra Libanos ősi kolostora között, Graziani 'teljes likvidálást' rendelt el.”* Az ókeleti keresztény katedrális (!) földig rombolták és *„több mint négyszáz szerzetest”*⁷ lőttek agyon... Az olasz brutalitást némiképp magyarázza, hogy ők minden tekintetben végtelenül lenézték és elmaradott, civilizálatlan, barbár népségnek tekintették a „négusokat”, csak éppen az egzotikus színes bőrű nőknek nem tudtak ellenállni. Olyannyira, hogy a remélt fajtisztaság megőrzése érdekében a hódítók féktelen szexuális vágyait hatóságilag kellett korlátozni, úgyhogy *„1937 tavaszán törvényt fogadtak el, amely öt évig terjedő börtönbüntetéssel sújtható bűncselekménynek minősítette a fehérek és feketék közti házasságot, illetve afrikai szerető tartását”*⁸, de ez sem nagyon segített...

A mustárgáz és más vegyi fegyverek bevetése azonban **a magyar közvélemény számára is közismert lehetett**, mert erről – a konok és kitartó tagadás ellenére – a magyar sajtó egyes orgánumai is beszámoltak. A bizonyító erejűnek szánt fényképekről az olaszok esetenként azt hazudták, hogy azok csupán leprás esetek, míg végül az olasz *„védelmi minisztérium csak 1996-ban ismerte be nyilvánosan, hogy mustárgázt és arzénhidrogént használtak Etiópiában”*⁹. Vittorio Mussolini: Légi háború Abessziniában című kötete, pedig már 1937. októberétől kapható volt Magyarországon a Franklin-Társulat Világjárók (Utazások és kalandok (!)) című sorozatának legfrissebb részeként... Az egyik újság híradása szerint *„a tömör stílussal megírt, rövid lélegzetű könyv: modern hősi eposz”*¹⁰, de manapság beleolvassa már nem tűnik annak. Mussolini pedig végül 1937 őszén megegyezett Hitlerrel Ausztria sorsáról és a mediterrán országokat érintő olasz hódítási tervekről, úgyhogy az ország még ez év végén kilépett abból a Népszövetségből is, amelynek 1933-tól (Mandzsúria megszállása miatt) már Japán, de a tiltás ellenére fegyverkező Németország sem volt a tagja. (Magyarország 1939. április 11-én, immár deklarált szövetségesként követte lépésüket...)

Mussolini ügyesen becsapta a világot és sokak rokonszenvét kivívta, lásd például **Winston Churchill háború utáni álláspontját**, aki szerint *„uralma alatt az 1919-ben már-már bolsevizmusba süllyedő olasz népet soha nem látott színvonalra emelte az európai nemzetek sorában. A nemzeti élet új lendületet kapott. Kiepült az észak-afrikai olasz birodalom. Számos nagy jelentőségű létesítményt teremtettek közmunkával. Akaraterejével a Duce fölébe emelkedett a Népszövetségnek - 'ötven nemzet egyre figyelt' -, és befejezte*

⁵ Christopher Duggan: A bódult nemzet - A Mussolini-imádat anatómiája (Park Kiadó – 2016; 325. oldal)

⁶ Herczeg Ferenc: A Duce (Pesti Hírlap – 1936.11.05.; <https://adtplus.arcanum.hu/hu/>)

⁷ Christopher Duggan: A bódult nemzet - A Mussolini-imádat anatómiája (Park Kiadó – 2016; 336-337. oldal)

⁸ Christopher Duggan: A bódult nemzet - A Mussolini-imádat anatómiája (Park Kiadó – 2016; 333. oldal)

⁹ Christopher Duggan: A bódult nemzet - A Mussolini-imádat anatómiája (Park Kiadó – 2016; 307. oldal)

¹⁰ Budapesti Hírlap - 1937.10.31.; <https://adtplus.arcanum.hu/>

*Abesszínia meghódítását.*¹¹ A hódítást az európai nagyhatalmak gyakorlatilag jóváhagyták annak a reményében, hogy az olasz-német szövetség nem jön majd létre, de tévedtek. Magyarország pedig egyetlen valódi külpolitikai szövetségesét üdvözölhette az olaszokban, akik a magyar revíziós igényeket is támogatták.

Az olaszok ettől eltekintve valóban rendkívül rasszisták és brutálisak voltak, amelyekről az 1938-ban Budapesten jelenlévő olasz küldötteknek is tudniuk kellett. Négy olasz bíboros (a pápai legátus, Torino, Velence, Nápoly) és 20 érsek (köztük az 1937-ben frissen kinevezett etióp apostoli delegátus és Angelo Rota budapesti apostoli nuncius), valamint a vatikáni helyettes államtitkár Montini (a későbbi Szent VI. Pál pápa) is a magyar fővárosban volt a kíséretével, de a kongresszuson az olasz háborús atrocitásokról publikusan nem beszélt senki.

A vatikáni diplomácia vezetője, Eugenio Pacelli bíboros, pápai legátus, a későbbi XII. Pius pápa, aki kiválóan ismerte a német és olasz bel- és külpolitikai viszonyokat csupán arról beszélt a kongresszus nyitónapján (1938.05.25.), hogy „az erőszakos felforgatással szemben, amelyet az istentagadó kommunizmus úttörői igyekeznek általánossá tenni a világon, joga és kötelessége a fenyegetett nemzeteknek, hogy saját érdekükben ellenálljanak és ne engedjék, hogy a keresztény társadalom felforgatói más nemzetek közé is elhurcolják a forradalom és az osztályharc gyújtogató fáklyáit. Másrésztől nem várhat senkire keservesebb előbb vagy utóbb gyászosabb csalódás, mint azt feltételezni, hogy ebben a küzdelemben mellőzni lehet azokat a szellemi erőket, amelyeket az Istenbe és Krisztusba vetett hit adhat az egyénnek és a társadalomnak. Nincs száználmasabb dolog éppen ebben a pillanatban, amikor ez a polip össze akarja roppantani karjaival Európát és a világ többi részét, mint az a törekvés, hogy meggyöngítsék a keresztény harc vonal ellenálló erejét, megfosztva az Egyházat attól a hitvallástól, hogy az ifjú nemzedéket a krisztusi hűség hősies szellemében nevelje, holott egyedül ő adhat győzelmet a fenyegető ellenség fölött?”¹²

Az értelmezés kedvéért érdemes röviden is összefoglalni, hogy a beszéd elsősorban a manapság is megszokott kommunizmus főbiáról szólt, amivel a pápai legátus az éppen zajló spanyol polgárháborút is nyíltan igazságos háborúnak minősítette. Majd ezt követően szolid rosszállását is kifejezte a náci Németországgal szemben, mert az az egyházüldözésével gyengíti a materializmussal szembeni „jogos” harcot. Ezek a gondolatok azonban egyaránt szó nélkül hagyták az éppen Kínában zajló japán agressziót, vagy az olaszok diadalmos hódításainak brutalitását, és amúgy pedig sem „békességet”, sem „testvériséget” nem sugároztak, sőt... Abesszínia és a kopt keresztény áldozatok pedig szóba sem kerültek...

II.2. Franco és a spanyol polgárháború (1936-1939) – egy „keresztes háború”

A kongresszus időszakában is dúló spanyol polgárháború valódi „igazságos háború” volt az Egyház számára. Nem volt kétséges, hogy az esetenként valóban brutálisan antiklerikális köztársaságpártiakkal szemben folytatott nacionalista harc egyben kommunizmusellenes ideológiai háború is volt, még akkor is, ha az ellenség közel sem volt egységes, úgyhogy csak kis részben volt kommunista, és csak részben egyházellenes. Ebben a harcban azután a semlegesség ígérete ellenére az egyik oldalon az egyházüldöző németek a hódító olaszokkal szövetségben, a másik oldalon a szovjetek fegyveresen is beavatkoztak, ami végleg eldöntötte, hogy vallási szempontból melyik a „jó oldal”, hiszen a „fenyegetett nemzeteknek” az „istentagadó kommunizmussal” szembeni fellépés „joga és kötelessége”. A beavatkozók közül csak a szovjeteknek voltak minimális ideológiai céljaik, a németek és olaszok inkább egy formálódó spanyol-francia tengelytől félték. Franco pedig élt a lehetőséggel és megcsinálta saját szerencséjét, bár a módszereiben nem tűnt túlzottan kifinomultnak.

A háború ugyanis mindkét fél részéről brutálisnak bizonyult, hiszen a harcok időszakában a köztársasági népfront szélsőségei is meggyilkoltak legalább 40-100.000 (köztük kb. 7.000 egyházi) személyt, amire a nacionalisták válasza legalább 200.000 baloldalinak nyilvánított áldozat (köztük több baszk pap) kivégzése volt¹³. Az áldozatok szempontjából természetesen nincs különösebb jelentősége, de a köztársaságiak vérfürdői legalábbis kezdetben a népfronti szerveződésből adódóan jellemzően ad-hoc jellegűek és inkább csak egyes szélsőséges csoportokhoz voltak köthetőek, amelyekből azután a szovjetek támogatásaként beavatkozó NKVD sztálini típusú paranoiája – Gerő Ernő aktív közreműködésével – a saját szövetségeseik körében is nagyban kivette a részét.

Ezzel szemben a francoista terror 1937-től mindvégig, majd a háborút követően is szervezettnek mutatkozott, és a nőket, továbbá a gyerekeket is nagy számban érintette. A polgárháborút követően „*Franco*

¹¹ Winston S. Churchill: A második világháború, 2. kötet (Európa Kiadó – 1989; 241. oldal)

¹² A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus emlékkönyve (Szent István Társulat – Budapest, 1938; 120. oldal)

¹³ Adatok forrása: Simon Sebag Montefiore: Fekete bárányok (GABO Kiadó – Budapest, 2011; 226-227. oldal)

*nem szüntette be a teljesen a hadiállapotot 1948-ig*¹⁴, úgyhogy „1939 után a győztes nacionalisták több mint 20.000 személyt végeztek ki, s a börtönökben 1940-ben 270.719 fő raboskodott. A munkaszolgálatban, a koncentrációs táborokban éhségtől, betegségektől is sok ezren pusztultak el. A bebörtönzött asszonyok gyermekeit pedig nevelőszülőknek adták átnevelésre. Több mint félmillióan pedig menekültekké váltak, de 10.000-nél többen náci haláltáborokban végeztek.”¹⁵

Mindezek természetesen nemigen voltak publikusak a világ számára, de Guernica 1937 tavaszi bombázása, ahol a védtelen polgári áldozatok száma meghaladhatta a másfél ezer főt, a magyar sajtóvilvánosságban is nagy visszhangot kavart. Az előbb fasiszta, majd utóbb államegyházi támogatással kiépülő **Franco diktatúra későbbi kommunista ellenes terrorja** gyakorlatilag a '70-es évekig tartott, miközben a mélyen vallásosnak mutakozó félfasiszta diktátor mindvégig a mindenkori éjjeli szekrényén tartotta Avilai Szent Teréz kéz-ereklyéjét¹⁶. A II. világháború után az országot a diktatúra miatt nemzetközi külpolitikai elszigeteléssel sújtották, 1955-ig az ENSZ tagságát is elutasították. Az országot csak a Vatikánnal megkötött konkordátum, és a hidegháborús amerikai katonai támaszpontok telepítési igényei emelték vissza a nemzetközi diplomácia világába (1953).

A kongresszuson a német, olasz és nacionalista spanyol rémtettekről egyáltalán nem esett szó, és egyébként is kül-, vagy belpolitikai, illetve taktikai okokból mindenki tartózkodott a nyílt színi politizálástól. Az azonban egyáltalán nem volt apolitikus, ahogy a díszvendégek és hivatalos küldöttek a spanyol polgárháborúban Franco – az olasz és német hadseregek szárazföldi- és légierejének hathatós támogatásának¹⁷ köszönhető – győzelmét megelőlegezve üdvözölték az emiatt nagy népszerűségnek örvendő toledói érseket, Isidro Gomá y Tomás-t. A harmadik napon (1938.05.28) egy nemzetközi gyűlésen felszólaló „bíborosnak hosszú ideig kellett várnia, amíg az ovációtól szóhoz jutott”¹⁸. Neki tudnia kellett országa beháborújának elképesztő brutalitásáról, mint ahogy az olasz vendégeknek is lehettek információik Mussolini katonáinak spanyol rémtetteiről is. A bíboros viszont – némileg eltúlozva – csak a klerikus vértanúkról, a hitvalló papáldozatokról és a kommunista templomrombolásokról beszélt, Franco bűneiről nem esett szó. (Ugyanígy tett a spanyol püspöki kar az elhíresült nemzetközi körlevelében is.¹⁹)

A spanyol bíboros amúgy nem nagyon hagyott kétséget afelől, hogy melyik „újpogány” ideológia az, amelyik megfertőzte a hazáját, amikor korábban, a navarrai rádióban többek között ezekkel a szavakkal köszöntötte Toledo felszabadulását (1936.09.28) és ítélte el a köztársaságpártiakat: „Zsidók és szabadkőművesek, akiknek a nemzetközi szemitizmus irányította sötét közösségei abszurd eszméikkel, társadalmi és politikai rendszernek álcázott tatár és mongol dajkamesékkel mérgezték a nemzet lelkét”²⁰. Az ő szemében ez a harc – minden brutalitásával együtt és a szélsőségesek egyházüldözése okán is – a barbárság ellen viselt keresztes háború volt, amelyben csak Franco képviselhette a civilizált, igaz Istennek tetsző, nemes célt. A bíboros ekkor még persze nem tudhatta, hogy a diktátor a későbbiekben az egyházát is irányítani óhajtja, és a polgárháborúban a baszk és katalán köztársaságpárti alsópapság után a '60-as években az újgenerációs „balos” kispapok tömegét is lecsukatja majd. Ekkoriban „Spanyolországban több papot börtönöztek be, mint Európa többi országában együttvéve, beleértve a szocialista országokat is”²¹.

II.3. Egy japán díszvendég a kongresszuson (Jamamoto Iszoroku tengernagy)

Az etióp és spanyol háborúk áldozatainak nagyságrendjét tekintve messze-messze elmaradtak a japánok több éves kínai inváziójának népirtásaitól, amelyben a kínai áldozatok száma a II. világháború végéig meghaladhatta a 20 millió főt is. Ennek a tartós vérfürdőnek minden bizonnyal a letragikusabb eseménysora

¹⁴ F. G. De Cortázar · J. M. G. Vesga: Spanyolország története (Osiris Kiadó – 2006; 409. oldal), „az értelmiségnek közel 90%-a menekült külföldre”, míg a katonai bíróságok „soha nem szüntek meg”.

¹⁵ Paul Preston könyvét (2011) idézi Anderle Ádám: Spanyol mozaik (Kronosz Kiadó – 2016; 226. oldal)

¹⁶ Rosa Montero: Diktátorok és asszonyaik (Holnap Kiadó – 2016; 173. oldal)

¹⁷ „16.000 német és 70.000 olasz katona harcolt Franco oldalán” (Stanley G. Payne könyvét (2010) idézi Anderle Ádám: Spanyol mozaik (Kronosz Kiadó – 2016; 212. oldal))

¹⁸ A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus emlékkönyve (Szent István Társulat – Budapest, 1938; 200. oldal)

¹⁹ Részletesen lásd Gregosits Gábor: A spanyol püspöki kar 1937.07.01-i körlevele (Belvedere Meridionale – 2016/3.)

²⁰ Idézi Paul Preston: The Spanish Civil War - Reaction, Revolution, and Revenge (W. W. Norton & Company, 2007): „Jews and freemasons who poisoned the nation's soul with absurd doctrines, Tartar and Mongol tales dressed up as a political and social system in the dark societies controlled by the Semite International”. (7. fejezet; <https://books.google.hu/>)

²¹ F. G. De Cortázar · J. M. G. Vesga: Spanyolország története (Osiris Kiadó – 2006; 434. oldal)

szintén a világgongresszus időszakában történt: a nankingi mészárlás civil halottainak számát 250-350.000 főre becsülik²².

Éppen ezért meglehetősen ellentmondásos, hogy a kongresszus legezotikusabb, így egyik legnépszerűbb civil vendége az a japán katolikus Jamamoto Iszoroku tengernagy volt, aki 1936-tól már országa tengerészeti miniszter-helyettese és a légügyi törzs főnöke volt²³. Vagyis nem csak katona, hanem politikus is volt, akinek nyilvánvalóan első kézből származó információi lehettek országa hadseregének kínai brutalitásairól, így hatáskörében elsődlegesen az ekkoriban már lezajlott embertelen terror bombázásokról Sanghajban és Vuhanban is. Japánban a belpolitikai viszonyok rendkívül sajátosan alakultak, hiszen már a mandzsúriai hódítás (1931) is a japán civil kormányzat akarata ellen való katonai kalandorakció volt, de 1936-ra „a katonaság uralma alá vonta a polgári kormányzatot, és kénye-kedve szerint alakíthatta Japán külpolitikáját is”²⁴. A militarista, hódító irányvonalat a haditengerészettel szemben elsősorban a szárazföldi haderők parancsnokai képviselték, de – hivatásos katonaként és kormánytagként – hatásuk alól az admirális sem vonhatta ki magát.

Nanking ostroma előtt a hadifoglyok megsemmisítésére vonatkozó parancs ugyan titkos volt (1937 december) és a japán újságok sem számoltak be a kivégzésekről, valamint a több tízezres nagyságrendű nemi erőszakról, vagy a polgári lakosság körében végrehajtott mészárlásokról, és a kíméletlen fosztogatásokról. Két japán hadnagy esete azonban így is nyilvánosságot kapott, amikor „egyéni kardvívásos gyilkolóversenyt” hirdettek „100 kínai leterítésére”, „amely a japán sajtóban sporteseményként jelent meg. (...) Mivel a két ember nem tudott megegyezni, ki érte el a százat először, a célt 150-re emelték”²⁵... Ebben a háborúban egyszerre nyilvánult meg a korabeli Japán lakosságának kínaiakkal szembeni rasszizmusa, a katonai kiképzésük embertelensége, valamint mindezek következtében a parancsnokoknak minden tekintetben alárendelt, de ezúttal irányíthatatlanná vált sorkatonaság féktelen brutalitása. Egy japán katona 1984-ben megjelent naplója szerint „amikor unatkoztunk, kínaiak megölésével szórakoztattuk magunkat. Élve eltemettük vagy a tűzbe löktük, botokkal halálra vertük vagy más kegyetlen módszerekkel megöltük őket”. „Japán először 1972-ben kért bocsánatot, de egyes politikusok vagy ismert emberek azóta is újra és újra kétségbe vonják a nankingi mészárlás megtörténtét”²⁶.

Ezzel szemben a Pesti Hírlap például beszámolt az eseményekről²⁷, de a japánok kínai agressziójáról és brutalitásáról a magyar egyházi vezetésnek közvetlenül is tudomása lehetett, hiszen Kínában akkoriban egy magyar ferences (Paokingi Apostoli Prefektúra - Hunan tartomány) és tőle kb. 1.100 km-re egy jezsuita misszió (Tamingi misszió - Hopej tartomány) is működött. Ez utóbbi várost 1937.11.12-én foglalták el a japánok, a misszióközpontot bombatalálatok érték, többen meghaltak. A japánok azonban nemcsak tiszteletben tartották a német-olasz szövetségesnek tartott magyar jezsuita szerzeteseket és a védelmük alatt álló keresztényeket, de időnként élelmiszertámogatást is nyújtottak a misszióknak. Vagyis a misszionáriusok a menekültek befogadásával fontos embermentő tevékenységet is folytattak²⁸. A ferenceseket ekkoriban még elkerülték a japánok²⁹, viszont a betegsége miatt P. Károlyi Bernát egy kínai árvával éppen az Eucharisztikus Kongresszus időszakában tért haza és rendezett népszerűsítő adománygyűjtő kampánykörutat a kínai ferences misszió javára. Neki nyilván voltak frissebb hírei is³⁰.

A tokiói keresztény bentlakásos középiskolában a családja határozott, de szelíd ellenállása ellenére katolizált (1898), valamint a Harvardot is megjárt (1919-1921) Jamamoto admirális és diplomata valójában

²² Simon Sebag Montefiore: Fekete bárányok (GABO Kiadó – Budapest, 2011; 212. oldal)

²³ Adatok az admirálisról: Kis István: Jamamoto Iszoroku (1884–1943) (Grotius, 2010; <http://www.grotius.hu/>), valamint Yamamoto admirális (Görögkatolikus Szemle, 1942. április 5.; <http://www.byzantinohungarica.com/>)

²⁴ Edwin O. Reischauer: Japán története (Maecenas Kiadó – 2000, 166. oldal)

²⁵ Niall Ferguson: A világ háborúja – A gyűlölet évszázadának története (Scolar Kiadó – 2008; 477-478. oldal)

²⁶ Bolcsó Dániel: Nanking megerőszkolása volt a Távol-Kelet holokausztja (2017.12.12; <https://index.hu/>)

²⁷ Pl.: „Borzalmak Nanking 'biztonsági zónájában” (Pesti Hírlap – 1937.12.18; <https://adtplus.arcanum.hu/>)

²⁸ Részletesebben lásd Vámos Péter: Magyar jezsuiták Kínában (Korunk – 1998 augusztus; <http://www.epa.hu/>)

²⁹ Az első bombatámadásra csak 1938.08.18-án került sor, amit csak egy év múlva követett sikertelen szárazföldi támadás. A várost a japánok a későbbiekben is többször bombázták, illetve közvetlenül támadták, de elfoglalniuk nem sikerült. Esetenként a missziós épületeket is találatok érték. A sérültek ápolásában a misszió jelentős szerepet vállalt. (Kálmán Peregrin - Vámos Péter: A Paokingi Apostoli Prefektúra rövid története (Ferences Rendtartomány – 2005; 38-41. oldal))

³⁰ A későbbiekben a zsidómentő, majd aktív közéleti tevékenységet is folytató ferences szerzetest a kommunisták izgatás, majd kémkedés vádjával tartóztatták le (1949) és egy rabkórházban hunyt el (1954). Azonosítatlan teteme ma is ott nyugodhat valahol a rákoskeresztúri Új köztemető 301-es parcellájában.

nem volt a japán expanziós törekvések híve, és különösen ellenezte a német, olasz, japán „háromhatalmi egyezmény” (1940) aláírását, valamint az Amerikai Egyesült Államok elleni katonai fellépést. Ugyanakkor minden bizonnyal nagyon jó keresztény is volt, de mindezek nem akadályozták meg abban, hogy a Pearl Harbor elleni támadás (1941), majd a Midway-i csata (1942) kitervelője, illetve ez utóbbi támadás parancsnoka is legyen, miután 1939-ben a japán flotta, illetve az egyesített tengeri- és légi parancsnokává is kinevezték. **Neki köszönhető a japán flotta fejlesztése, különösen a repülőgép-anyahajó park bővítése.** „Neve elválaszthatatlanul összeforrt a japán haditengerészet e háborúban aratott nagy sikereivel, pearl harbouri amerikai hajóhad megsemmisítésével, a Prine of Wales és Repulse elsüllyesztésével, valamint azzal a sok tengeri ütközettel, amelyekben a japán hajóhad, a Csendes-óceán minden részén győztes maradt”³¹, legalábbis egy ideig. Jamamoto egyik repülési útvonalát ugyanis 1943-ban az amerikai hírszerzés lenyomozta, ez alapján repülőgépét lelőtték. Néhány nap múlva halt bele sérüléseibe.

A tengernagy tulajdonképpen a Vatikán tiszteletbeli nagykövete volt, aki a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusok Állandó Bizottsága tagjaként hivatalosan delegált képviselő minőségében érkezett Magyarországra. Kína távol volt és a japán invázióval hosszú ideig a nyugati nagyhatalmak sem törődtek, bár az erőszakos vérengzésekről – a sokáig hőiesen helytálló főként amerikai protestáns misszionáriusok filmfelvételei révén – képi bizonyítékuk is volt. Ráadásul a japán-német-olasz antikomintern-paktum (1937) révén a japánok áttételesen a magyarok diplomáciai szövetségésének is számítottak, úgyhogy egy a kongresszuson elhangzó esetleges bírálat politikai bonyodalmakat is okozhatott volna. **De a japán brutalitásokról maga az admirális sem beszélt**, a kongresszus hivatalos nemzetközi gyűlésén nyilvánosan csupán annyit mondott, hogy „*ott messze Keleten még sokan nem tartozunk Krisztus Egyházához. Mi azonban nem szűnünk meg imádságban és az Eucharisztia iránt való hódolatban a japán vértanúk hősi népének minél dúsabb termését kérni, hogy minél inkább nőjön az isteni Szeretet és az Oltárizsentség híveinek száma.*”³² (1938.05.27).

A tengernagy imája azonban – legalábbis rövidtávon – mindenképpen hiábavalónak bizonyult. Különösen azután, hogy az amerikaiak a már a korai 16. századi japán kereszténység központjának is számító Nagaszakira is – presztízs okokból – ledobták a második atombombát (1945). Ezzel egyúttal a ~60-80.000 halálos, közöttük kb. 10.000 katolikus áldozat mellett Kelet-Ázsia 1925-ben elkészült, legnagyobb katolikus katedrálisát is sikerült megsemmisíteni. Az már csak a sors különösen tragikus fordulata, hogy eredetileg egy másik japán város (Kokura) volt a célpont, de azt az aktuális időjárási viszonyok megmentették az atombombától... Mindezeket természetesen 1938-ban még elképzelni sem lehetett volna. Viszont az, hogy a japán brutalitásokról sem esett szó a nemzetközi vallási találkozón, az nyilvánvalóan jelezte, hogy a kongresszus nem csak, hogy „kétségbeesett kísérlet” sem volt a „háború megelőzésére”, de a politikamentességének még a látszata is csupán hamis illúzió.

III.) AZ EUCHARISZTIKUS VILÁGKONGRESSZUS ÉS A POLITIKA (1938)

„Mindazok, akik békességet, testvériséget szerettek volna, összegyűltek akkor. Más kérdés, hogy a politikai vezetők nem hallgattak rájuk.” – állította Dr. Erdő Péter a Bevezetőben említett interjúban. Ebben az állításban azonban egy apró ellentmondás is megbújik. Egyrészt a magyar kormányzat hivatalosan és a legmagasabb szinten is képviseltette magát a találkozón, tehát a külföldi politikai díszvendégeken túl magyar politikusok is részt vettek a rendezvényen, de a látogatók között is lehettek aktív politikusok. Másrészt a találkozón hivatalból jelenlévő katolikus felső klérus tagjainak egy jelentős része a Horthy rendszer politikai elitjéhez is saját jogon tartozott: felsőházi tagsággal rendelkezett³³, tehát személyében egyszerre volt politikus és egyházvezető. (A képviselőházban pedig különböző pártok színeiben további 8³⁴ római katolikus pap szerzett mandátumot az 1935.évi választáson, akik közül nyilván többen is részt vettek a nemzetközi találkozón.) Ugyanakkor a Horthy-rendszerben „az egyházi elit teljes mértékben része volt a

³¹ „Yamamoto elévülhetetlen érdemei” (MTI nekrológ – 1943.05.21.; <https://adatbazisokonline.hu/>)

³² A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus emlékkönyve (Szent István Társulat – Budapest, 1938; 174. oldal)

³³ „4. § Méltóságuk vagy hivataluk alapján és tartama alatt tagjai a felsőháznak: (...) B pont) a vallásfelekezeteknek következő egyháznagyjai, illetőleg képviselői: „1. a javadalmukba beiktatott latin és görög szertartású római katolikus egyháznagyok, még pedig Magyarország hercegprímása, a kalocsai és egri érsekek, a csanádi, győri, hajdúdorogi, pécsi, székesfehérvári, szombathelyi, váci és veszprémi megyés püspökök, a pannonhalmi főapát, a hazai két premontrei rend főnöke, a zirci apát, a kegyes tanítórend magyar főnöke és a székesfőkáptalanok nagyprépostjai” (1926. évi XXII. törvénycikk az országgyűlés felsőházáról (1926.11.15-től); <https://net.iogtar.hu/>)

³⁴ Balogh Gábor: A római katolikus egyház és a nemzetiszocialisták Mo-on (L'Harmattan Kiadó - 2015; 96. oldal)

politikai-gazdasági elitnek. Mint a rendszer egyik legitimációs bázisa, az egyházi elit erősebben kötődött az establishmenthez, mint a dualizmus korának utolsó két évtizedében, (...) de ez az összefonódás ekkor már európai összehasonlításban is rendkívüli jelenségnek számítot³⁵. Ezért is volt teljesen természetes, hogy a kongresszus színpompás felvonulásain a magyar katolikus állami, politikai és közéleti elit – az egyházzal közösen – fényűző jelenlétével adott még nagyobb súlyt, és ezzel politikai felhangot is a rendezvénynek. Vagyis a bíboros úr állítása szerint lehetséges, hogy a kongresszus politikai vendégei között sokan lehettek olyanok, akik úgy kívánták a békét és testvériséget, hogy azután végülis nem hallgattak volna saját magukra?

III.1. A magyar katolikus politikai elit és a vilá kongresszus

A vilá kongresszus a fentiekben már említett háborús események keresttüzében szerveződött, amelyek ugyan csupán közvetett módon érintették a magyar közvéleményt, de **Trianon hosszú és az Anschluss rövid árnyéka már közvetlenül is befolyásolta** – és nem a béke irányában – a magyar bel- és külpolitikát³⁶. A Népszövetség 1938 január végén feloldotta a világháborús békeszerződésben előírt pénzügyi ellenőrzést az országban, úgyhogy a Darányi-kormány a „Győri program” márciusi 5-i bejelentésével azonnal megkezdte a fegyverkezést, továbbá ígéretet tett a „zsidókérés” rendezésére. A miniszterelnök szerint „a kérdés törvényes és tervszerű rendezésének tehát alapfeltétele, hogy igazságos helyzetet teremtsünk”, amely „magának a zsidóságnak is érdekét szolgálja, mert lényegesen enyhíteni alkalmas az antiszemizmust és ezzel a szélsőséges türelmetlen mozgalmak terjedését”³⁷. Ez utóbbi érv még sokszor elhangzott az elkövetkező évek politikai vitáiban.

Március közepén Ausztria „békés” német megszállása már azt jelentette, hogy a náci militarizmus a közvetlen szomszédban volt. Theodor Innitzer bíboros, bécsi érsek, aki harangzúgással és nyilaskeresztes zászlóval a Stephansdom-on üdvözölte a náci bevonulást, március 27-én „Heil Hitler” aláírású püspöki körlevélben szólította fel a hívőket az osztrák csatlakozási referendum megszavazására³⁸. Az első vonat transzportok pedig már április 1-én elindultak Dachau felé. Állítólag ezek az osztrák események gyorsították fel azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen már április 8-án sor került az I. zsidótörvény³⁹ magyar parlamenti előterjesztésére is, amit azután már az Imrédy-kormány idején szavaztak meg és a kongresszus zárónapján (!) lépett hatályba⁴⁰. Úgyhogy a fegyverkezés, a háborúk és a zsidótörvény, illetve a „békesség és testvériség” szempontjából érdemes felidézni egy-egy a kongresszuson hivatalosan is megnyilvánuló magyar politikai megszólalását is.

A nyitó napi (1938.05.25) köszöntőjében az ekkora már megszavazott I. zsidótörvény előkészítésében aktívan részvevő korábbi nevelésügyi miniszter, **Hóman Bálint a magyar kormány képviselőjében többek között arról beszélt, hogy „az anyagi jólét mellett újból magasabbra értékeljük az erkölcsi tökélesedést”, és eme felismeréssel „korunk vívódó embere” számára biztos háttér a materializmussal szembeni harcban „emberi szellemünk két nagy és változatlan erőtevényezője: az istenhit és a nemzeti öntudat, a Krisztusban való egység és a nemzeti összetartozandóság hatalmas érzése.”**⁴¹ Igen-igen sajnálatos, hogy ez az emelkedett „istenhit” és „nemzeti öntudat” sem mentette meg az egykori minisztert később attól, hogy a **Népbíróság bűnösnek találja és életfogytiglan szabadságvesztésre ítélje (1946)**. Utóbb a Fővárosi Törvényszék büncselekmény hiányában ugyan posztumusz felmentette a háborús büntett vádjától (2015.03.06.), de az MTA állásfoglalása (2016) szerint „**Hóman Bálint 1938 és 1942 között meghatározó szerepet játszott a magyar zsidóságot a társadalomból kizárni igyekvő diszkriminatív törvények kidolgozásában. A német megszállás után pusztán jelenlétével, tekintélye révén hozzájárult az önkényuralmi rendszer legitimálásához.**

³⁵ Gárdonyi Máté: Üldöztetés és felelősség - A magyar Holokausztról egyházi szemmel (In Mártonffy Marcell – Petrás Éva (szerk.): Szétosztott teljesség - A hetvenöt éves Boór János köszöntése (Bp., Hét Hárs Mérleg - 2007; 269.oldal))

³⁶ A kül- és belpolitikai előzményekről és körülményekről lásd részletesebben Doromby Károly: Vilá kongresszus Budapesten – ötven év távlatából I. rész (Vigília – 1988/8.)

³⁷ Idézi Ladányi Andor: Az első zsidótörvény megszületése (Múlt és Jövő, 2010/2; <http://www.multesjovo.hu/>)

³⁸ Georges Castellan: A nacionalizmus tanulmányozásához – A német mítosz és az osztrák öntudatra ébredés (Világtörténet, 1984/1; <http://real-j.mtak.hu/>) A közeledési próbálkozások hiábavalónak bizonyultak, a náciak a későbbiekben súlyos egyházüldözést is folytattak, amely ellen a bíboros sem tudott kellő hatékonysággal fellépni.

³⁹ 1938. évi XV. tc. a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról (1938.05.29-től)

⁴⁰ Egy másik nézet szerint viszont „fontos kiemelni (...), hogy ez a törvény elsősorban társadalmpolitikai célokból született, és semmiféle német elvárás vagy nyomás nem ösztönözte ebbe az irányba a magyar törvényalkotókat.” (Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobboldal története (Jaffa Kiadó – 2012; 138.oldal))

⁴¹ A XXXIV.Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus emlékkönyve (Szent István-Társulat, Budapest,1938; 109.oldal)

*Bár formálisan nem volt vezető szerepe a XX. századi önkényuralmi politikai rendszerek megalapozásában, kiépítésében vagy fenntartásában, a Szálasi Ferenc vezette önkényuralmi rendszer kialakulását megalapozó folyamatban vezető szerepet vitt.*⁴²

Hóman utódja az Imrédy-kormányban a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székben, **Teleki Pál** tiszteletbeli főcserkész, **nem nyilvánult meg a kongresszuson**, de sok helyen látható volt. Az I. zsidótörvény megalkotásában közvetlenül már nem vett részt, de a másodiknak (1939⁴³) – már miniszterelnökként – ő írta a bevezetőjét és indoklását is, miután már a Numerus Clausus törvény⁴⁴ elfogadásának időszakában (1920-1921) is kormányfő volt. Serédi Jusztinián hercegprímás később többször is sikertelenül interveniált nála a kikeresztelkedett zsidók mentesítésének érdekében. **A mélyen katolikus, de „meggyőződésből és rendkívül vehemens”⁴⁵ antiszemita tudós-politikus miniszterelnökként lett öngyilkos (1941).**

A zsidó felmenői miatt utóbb lemondásra kényszerült (1940), **„megbízhatatlan, nyilas”⁴⁶ miniszterelnök, Imrédy Béla** már azzal a büszke tudattal köszönthette a kongresszust, hogy az első nagy kormányzati kihívása, a zsidótörvény, amely saját tervezetéből született, már elfogadásra került. A második nemzetközi gyűlésen (1938.05.27) elmondott nagyszerű beszédében többek között a család élet fontosságára hívta fel a figyelmet, továbbá kijelentette, hogy **„vérközösség a család, vérközösség az Eucharisztia. Az egyik a természet vérközössége, (...) a másik az Isten és ember vérközössége”,** úgyhogy a **„vér – ez a szó itt nem átok, hanem áldás”,** amely **„itt nem gyilkolásra omlik, hanem életet ad. Vérpatakon úszik a történelem hajója, e patakot vér kell, hogy táplálja.”⁴⁷** A szeretőjét ismerve többen kárörvendve csodálkoztak a hallottakon: **„Az eucharisztia a szeretet köteléke a családban. Felesége ott ült. Mindenki röhögött, mert tudja, hogy élnek”⁴⁸**. Ettől eltekintve különös hangulatú beszéd ez, és inkább tűnik borús és sajnálatos később beteljesülő látomásnak, mint egyes más értelmezések szerint a náci fajelmélet bírálatának⁴⁹. Kormányára még ez év végén megkezdte a II. zsidótörvény előkészítését is, maga Imrédy pedig 1944 márciusában a náci megszállók egyik elsőszámú jelöltje volt a magyar miniszterelnöki székre, de a felkérést nem fogadta el⁵⁰. Imrédy a háború után elismerte felelősségét, de a **Népbíróóság ennek ellenére golyó általi halálra ítélte (1946).**

Az Imrédy-kormányt alapvetően támogató, de tagságában rendkívül heterogén **Egyesült Keresztény Párt (EKP)** legitimista, németellenes, de a zsidókérdésben meg nem nyilvánuló parlamenti képviselő-elnöke, **gróf Zichy János**, az Actio Catholica (AC) világi társelnöke, a megnyitó előtti napon tartott fogadáson mondott köszöntőt (1938.05.24). A zsidótörvényre, idológáira, vagy a háborúkra nem tért ki, csupán arra hívta fel a figyelmet, hogy **„az emberek nagy része cinizmusban merül el”** és **„a létért való rettenetes küzdelmükben megfeledkeznek a keresztény felebaráti szeretetről”,** úgyhogy ezt látva rá kell eszmélnünk arra, **„hogy csak egy abszolút érték létezik a világon, az erkölcsi érték és csak egy igazán áttűző erő van és ez az áldozatkészség, amely – mentes minden önzéstől – mindig újabb és újabb áldozatokra kész”⁵¹.** Úgy látszik – szerinte – a **„keresztény felebaráti szeretetbe”** az I. zsidótörvény még beletartozhatott.

Az idős gróf, a világi katolicizmus vezére egyszemélyben testesítette meg a Magyar Katolikus Egyház politikai törekvéseinek kudarcát, amennyiben 1925-től egészen 1944-ben bekövetkezett haláláig sikertelenül próbálkozott – a felsőklérus elvárásainak megfelelően – egy mérsékelt politikát folytató, kormányképes és egységes, legitimista, konzervatív katolikus párt megszervezésére. Az egységtörekvéseket a királypártiság és más érdekviszonyok azonban minduntalan szétfeszítették, amit az is jól szemléltet, hogy az I. zsidótörvény parlamenti vitájában az EKP ugyan elutasította a javaslatot, de képviselőjében csupán gróf Széchenyi György, a pártból áprilisban már kilépett politikus/újságíró (Korunk Szava) minősítette egyértelműen faji

⁴² Czene Gábor: Elintézte Hómant az MTA, a politika sem moshatja tisztára (2016.06.15.; <http://nol.hu/>)

⁴³ 1939. évi IV. törvénycikk a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról (1939.05.05-től)

⁴⁴ 1920. évi XXV. törvénycikk a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról (1920.09.26-tól)

⁴⁵ Ungváry Krisztián: Horthy és a revízió kérdése (2020. 06. 14.; <https://24.hu/>)

⁴⁶ Shvoy Kálmán: Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 (Kossuth Kiadó – 1983; 1938.11.26 - 183. oldal), **„Nagyanyai nagyszülei nem voltak keresztények, 1814-ben tértek ki, 8 dédszülő közül egy 125 évvel ezelőtt, 7 éves korában tért ki. Felvetődött, hogy olyan kormányzati politika vezetésére, mint amelyet folytatott, alkalmas-e?”** (1939.02.15 - 191-192. oldal)

⁴⁷ A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus emlékkönyve (Szent István Társulat – Budapest, 1938; 171. oldal)

⁴⁸ Shvoy Kálmán: Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 (Kossuth Kiadó – 1983; 1938.05.27 - 168. oldal)

⁴⁹ Lásd Gergely Jenő: Eucharisztikus világkongresszus Budapesten (Kossuth Könyvkiadó – Budapest, 1988; 134. oldal) és Paks Rudólf: A magyar szélsőjobboldal története (Jaffa Kiadó – 2012; 141. oldal)

⁵⁰ Shvoy Kálmán: Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 (Kossuth Kiadó – 1983; 1944.03.22 - 278. oldal)

⁵¹ A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus emlékkönyve (Szent István Társulat – Budapest, 1938; 92. oldal)

alapúnak és ezért is alkotmányellenesnek a jogkorlátozást (1938.05.11⁵²). Az ilyen ideológiai ellentétek miatt az EKP tömegbázisa hamarosan végleg elenyészett, „szavazói falun a Kisgazdapárthoz, városokban és Bp-en többségükben a nyilasokhoz csatlakoztak”⁵³. A párt 1943 év végére gyakorlatilag nyomtalanul kimúlt, és a romjain kezdett el szerveződni – már az elhunyt gróf (1944) nélkül – a később Barankovics István féle Keresztény Demokrata Pártként (1945-től Demokrata Néppártként) ismertté vált politikai mozgalom.

A kongresszuson tehát a civil katolikus politikai elit a legmagasabb szinten képviseltette magát, és bár kongresszusi megnyilatkozásaikban tartózkodtak a politikai megnyilvánulásoktól, az eközben zajló bel- és külpolitikai eseményeket nem lehet elválasztani a nemzetközi találkozóktól. Így a zsidótörvényt sem. Annál is inkább nem, mert az ünnepségeknek – különösen az ezzel együtt augusztusra a halálának 900. évfordulójára meghirdetett Szent István-szentév miatt – politikai motivációi is voltak. Egyrészt a katolikus világtalálkozó egyik nem titkolt állami célja volt a Trianon után külpolitikai karanténba zárt ország nemzetközi elismerésének növelése, másrészt „a kongresszust kezdettől fogva nem katolikus felekezeti, hanem *össz nemzetközi ügyként kezelték*”⁵⁴. A rendezvény egyébként az újonnan kinevezett miniszterelnök, Imrédy Béla hazai és nemzetközi bemutatkozásának is számított. Viszont a miniszterelnökkel egyetemben Hóman és Teleki részvételével, valamint megnyilvánulásaival nem csak a magyar kormány elitjeként voltak jelen, hanem ténylegesen ők voltak az I. zsidótörvény „arcai” is. A hétköznapi politikát bármennyire is mellőzték a beszédekben (még csak nem is zsidóztak egy egészségeset), de mai szemmel abszurdumnak tűnik, hogy ilyen szerepben a „békességnek”, vagy a „testvériségnek” akár a látszata is feltételezhető lehetne róluk...

III.2. A katolikus főpapok és a magyar politika

A Felsőház ugyanis – a katolikus főpapok távollétében – Zichy János gróf kongresszuson elhangzott beszéde napján fogadta el az I. zsidótörvényt (1938.05.24), amely zsidónak tekintette az 1919.08.01. után kikeresztelkedetteket is. Egyházi szempontból ez missziós, dogmatikai, illetve teológiai értelemben valóban tökéletesen abszurd, másrészt minden tekintetben ellentmondott többek között a kongresszus jelszavának („vinculum caritatis” – „a szeretet köteléke”), valamint a náci politika ellen teológiai indoklással szót emelő „Mit brennender Sorge” („Égető aggodalommal”) kezdetű német nyelven kiadott (!) pápai bullának (1937) is. Nem véletlen, hogy a törvény tervezete a Vatikán és személyesen a pápai legátus szelid rosszallását szintén kivívta⁵⁵. A kongresszuson azonban ez nem volt téma.

A hercegprímás és Glattfelder Gyula csanádi püspök a felsőházi összevont bizottsági ülésen (1938.05.20) elhangzott felszólalásaikban csak a konvertitákat érintő hátrányos megkülönböztetést utasították el határozottan, de a szavazáson már nem jelentek meg. Vannak, akik a távolmaradás okát az éppen kezdődő kongresszus miatti időhiánynak tulajdonítják⁵⁶, vagy éppenséggel így próbálták a vatikáni nyílt bírálatot elkerülni, de az is lehet, hogy különösen a kongresszus időszakában a belpolitikai konfliktusok kerülése lehetett a legfontosabb motivációs tényező a számukra. A jogász végzettségű hercegprímás mindig is kerülte a nyílt konfrontációkat a kormánnyal, a katolikus Imrédyt meg amúgyis „a püspöki kar pusszította erősen”⁵⁷.

A pápai bulla miatt a nácik a kongresszustól adminisztrációs eszközökkel (utazási engedélyek elutasításával) tartották távol a német, osztrák főpapokat és zarándokokat, de az irredentizmus időleges önkorlátozására tett ígéretek, és a szomszédos kétoldalú tárgyalások ellenére a Trianon miatt elcsatolt magyar területek hívei is csak csekélyebb számban érkeztek a várakozásoknál. A kongresszus hivatalos megnyilatkozásaiban mindezzel és a megjelent politikai szereplőkkel együtt valóban apolitikus volt, ha több felszólaló, több beszédeben, külön nevesítés nélkül is bírálta az „újpogány” ideológiákat. A zsidótörvényről azonban nem esett szó. Mindezekről akkor és ott Budapesten 1938-ban természetesen a több mint fél millió

⁵² Képviselőházi Napló, 1935. XVIII. kötet(462-466. oldal; <https://library.hungaricana.hu/>): „mind a faji szempontok-nak irreális túltengése miatt, mind a vallási szempontoknak fölötte súlyos aggályai miatt, mind a jogi kérdéseknek megoldatlan és helytelen beállítása miatt, azonkívül azért, mert egy idegen eszmeáramlatnak szálláscsinálójává válik ez a törvényjavaslat, kénytelen vagyok ezt a leghatározottabban ellenezni és el nem fogadni.”

⁵³ Magyarország a II. világháborúban – Lexikon (PETIT REAL Könyvkiadó – 1997; <https://www.arcanum.hu/>)

⁵⁴ Csiky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása (MTA-BTK TTI és MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport - Budapest, 2018; 178. oldal, <http://institutumfraknoi.hu/>)

⁵⁵ Erről részletesen lásd Gergely Jenő: Eucharisztikus világkongresszus Budapesten / 1938 (Kossuth Könyvkiadó - Budapest, 1988; 62. oldal)

⁵⁶ Csiky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása (MTA-BTK TTI és MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport - Budapest, 2018; 386. oldal, <http://institutumfraknoi.hu/>)

⁵⁷ Shvoy Kálmán: Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 (Kossuth Kiadó – 1983; 167. oldal)

látogató túlnyomó többsége egyáltalán nem tudott és a közvetlen jövőt illetően sem gondolhatott semmit. Ők csupán a valóban látványos hajós körmenet, továbbá a kongresszus egyéb nagyszabású programjainak sikerét, valamint a maguk, illetve a résztvevők tömeges közösségi áhítatát érzékelték, mert a rendezvény valóban jól szervezettnek bizonyult és csupán a nyitó és záró programot zavarták meg a kora nyári zivatarok. Nyilván az ezt követő Szent István emlékévi eseményei is látványosan és jól sikerültek.

Azt az illúziót azonban, hogy Magyarország a béke szigete azután az is jelentősen rombolta, hogy 1939-ben megkezdődött a további munkakörök betöltését korlátozó II. zsidótörvény parlamenti vitája is. A törvénytervezet benyújtásától Imrédy a politikai népszerűségének a növelését remélte. A felsőházi képviselők ezt is bírálták, de azután – egy esetleges kormányválság elkerülésére, pontosabban a szélsőjobb oldali veszélyre hivatkozva – mégis megszavazták. Majd csak a harmadik zsidótörvényt (1941)⁵⁸ utasították el, de ott sem a vegyes-házasságok betiltása volt ellenükre (amivel alapvetően egyetértettek), hanem általában a liberálisnak ítélt polgári házasságjog intézményét próbálták meg elítélni. Úgyhogy akármilyen lelkesen és jó szándékkal zengett is a Bangha Béla által írt kongresszusi himnuszban a rendezvényeken, hogy „*Forrassz egyé békességben / Minden népet s nemzetet!*”⁵⁹, az első zsidótörvények magyar kárvallottjainak száma már 1939-ben meghaladhatta a 200.000 főt⁶⁰. A jogkorlátozásokat – amelyeket a klérus tagjai 1938-ban nem elutasítottak, hanem csupán nem mentek el a szavazásra – pedig nem a hívők találták ki, hanem részben a dísztribünökön ülők fogalmazták meg, terjesztették be, majd szavazták meg. A papjaiktól elválasztott tömegek a téren, vagy a Városligeti tó kiszáritott medrében szorongtak és valóban lelkesen imádkoztak, vagy énekeltek. A magyar politikai döntéshozók egy befolyásos része ugyanakkor díszvendégként – a felsőházi tagsággal bíró főpapok társaságában – szemlélte az Eucharisztikus Világkongresszus eseményeit, miközben ki tudja, mi is járt tulajdonképpen a fejükben...

IV.) A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS AZ ANTISZEMITIZMUS

Rendkívül sajnálatos, hogy a Bevezetőben említett interjúban Dr. Erdő Péter nem reagált a zsidótörvényekre vonatkozó kérdésre. Ez a meglehetősen régi és kibeszéletlen probléma manapság sem vesztett aktualitásából, pedig a mostani világtalálkozó kiváló alkalmat szolgáltathatna a megbékélésre. Ezzel szemben a kongresszus hivatalos oldalán ez idáig erre vonatkozó válaszok továbbra is inkább elkenni látszanak kérdést. Annyit tudhatunk meg, hogy Boldog Apor Vilmos „hangosan tiltakozott a zsidótörvényekkel szemben” (ez köztudott), és hogy – „Gergely Jenőre hivatkozva a történeti szakirodalom” állításaival szemben – 1938-ban „a katolikus püspökök a felsőház ülésén nem vettek részt, következképpen nem is szavaztak a törvénytervezetről” (a szakirodalomban ez már közismert tény), meg egyébként is „a 2020-as Eucharisztikus Kongresszusnak nem célja felülírni az 1938-as, zsidótörvényes, háború előtti év budapesti kongresszusának emlékét, annak ugyanis alapvetően pozitív emlékezete van”⁶¹.

Ez utóbbi elég szomorú tény, mert lehet, hogy a kongresszusnak pozitív az emlékezete, de ez úgy általában nem mondható el a Magyar Katolikus Egyház és a magyarországi zsidóság kapcsolatának 1840-1945 közötti sokrétű történetéről. Ennek a bonyolult és sokszor tragikus kapcsolatnak a megértéséhez érdemes figyelembe venni, hogy már az 1840. évi XXIX. törvénycikk (A zsidókról) vitájában a „főrendiházban felszólaló katolikus egyházi személyek élénken tiltakoztak a zsidók egyenjogúsítása ellen”, majd az „egyházi képviselők egyöntetűen” az 1867. évi XVII. törvénycikket (Az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében) sem szavazták meg⁶². Ugyanígy elleneztek a liberális 1895. évi XLII. törvénycikket (az izraelita vallásról)⁶³ és 1945-ig következetesen támadták a polgári- és vegyes házasságokat

⁵⁸ 1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről (1941.08.08-tól)

⁵⁹ A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus emlékkönyve (Szent István Társulat – Budapest, 1938; 31. oldal)

⁶⁰ Az 1938-as törvény „végrehajtása esetén tizenötezer zsidó vallású, vagy kikeresztelkedett zsidó szakértelmiségi munkalehetősége forgott veszélyben”, míg 1939-ben „a törvény mintegy kétszáz ezer fő megélhetését érintette”. (Kovács M. Mária: Liberalizmus, Radikalizmus, Antiszemitizmus – Helikon Kiadó, 2001; 133. és 135. oldal)

⁶¹ Lekérdezés: 2020.09.13.: 1.) „Mozdulatlan utazás térben és időben” (Apor Vilmos), 2.) „Az 1938-as Eucharisztikus Kongresszus történeti szemmel” (interjú Hegedűs Andrással), 3.) „Lehet-e egy országot kereszténynek nevezni?” (Stumpf András interjú Dr. Erdő Péterrel); <https://www.iec2020.hu/>

⁶² Nagy V. Rita: Teológia és antiszemitizmus (Jószöveg Műhely Kiadó – 2011; 82-84. oldal)

⁶³ Talán véletlen elszólás, de éppen hivatkozik is erre a tiltakozásra Glattfelder Gyula csanádi püspök felsőházi beszédében, amikor megidézi azt, az 1895-ös személyes élményét, hogy „megdöbbentem, amikor a Nemzeti Múzeum előtt, ahol akkor a Főrendiház üléseit tartotta, egy üvöltő tömeg lehurrogta és leköpte az ország primását, aki pedig a

előíró/engedélyező 1894. évi XXXI. törvénycikket (A házassági jogról) is. Ezeket az évszámokat egyébként még napaság is sokszor emlegetik egyes szélsőjobboldali megnyilatkozások, de a két világháború között a parlamenti üléseken és a sajtóban is sokszor rosszalló hivatkozás tárgyát képezték.

Ez esetben azonban a tragikus múlt tekintetében az igazi kérdés az, hogy „*mi volt a történelmi egyházak erkölcsi csődjének az oka, mivel magyarázható, hogy egyes papok, lelkészek, zárdák, egyházi intézmények és keresztény világiak egyértelmű hősiessége ellenére, az egyház, mint testület és szervezet, nem fordult szembe kellő időben a modern tömeggyilkos antiszemitizmussal?*”⁶⁴ Erre a felvetésre máig nem kaptunk megnyugtató, vagy bűnbánó választ az egyház részéről, pedig ez a „kellő idő” éppen egybeesik azzal az évvel, amelyikben az 1938-as világgkongresszus megrendezésre került: az I. zsidótörvény ugyanis egy több évtizedes és végül a vézskorszakba torkolló folyamat része, amelynek az 1938-as év sok szempontból a sorsfordító, de nem előzmények nélküli gyújtópontja.

IV.1. Prohászka Ottokár püspök és a Numerus Clausus (1920)

A Magyar Katolikus Egyház ellenérzései a zsidókkal szemben természetesen egybeestek a Vatikán ilyen irányú érzelmeivel, hiszen például a római gettót is, amelyet a városba visszatérő IX. Piusz pápa még 1850-ben újranyitott, csak a Pápai Állam összeomlásakor, 1870-ben számolták fel végleg a civil városi hatóságok. „*A katolikus tanításban a II. Vatikáni Zsinatig ott lappangott a zsidóellenesség, és ez többször, például a keresztes háborúk idején is felszínre tört. A nagypénteki liturgia szövegéből csak 1959-ben törölte XXIII. János pápa az 'istentelen zsidók' kifejezést.*”⁶⁵ Ugyhogya a zsidók jogkorlátozása a teológiai antijudaizmus közel másfélszáz éves szellemi örökségében egyáltalán nem számított rendkívüli megnyilatkozásnak a 20. század első felében sem. Mindezeket az attitűdöket tetézte a 19. század végétől egyre erősödő politikai antiszemitizmus, amely erőteljes lökést kapott az I. világháború és a Tanácsköztársaság tragédiájából fakadó sérelmi, bűnbakkereső politika térnyerése miatt Magyarországon is: Többek között ennek az érzelmekre ható politizálásnak lett a szükségszerű következménye a magyar Numerus Clausus törvény megszületése is (1920), amelynek egyik legtekintélyesebb szószólója – megválasztott nemzetgyűlési képviselőként és kormánypárti frakcióvezetőként – Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök volt.

A püspök az első pápai szociális enciklika (Rerum novarum, 1891) szellemében szerveződő, elkötelezetten antikommunista és liberalizmus ellenes, de a kapitalista kizsákmányolást azért valamennyire megzabolázni kívánó keresztény-nemzeti alapú keresztényszocializmus népszerű képviselőjeként már a nemzetgyűlési választások előtt két héttel miniszterelnöki felkérést kapott⁶⁶ a későbbi kormányzótól. A filozófus, író, teológia tanár, hitszónok és MTA-tag főpap azonban nagyon hamar kiábrándult a parlamenti politizálásból. Már néhány hónap múlva keserűen írta naplójába, hogy a „*'keresztény kurzus' kereszténység s keresztények nélkül! Ez a baj: hogy e hordónak nincs feleke; e pártnak nincs alap, szirt a lába alatt. Azok az emberek nem keresztények. Igaz, hogy elvben, theóriában elfogadják a kereszténységet, de tettekben nem vallják. Zsidónak adnak ki mindent. Így van ez mindenfelé; a zsidók megcsinálják az üzleteket, s a keresztény kurzus lobogója csattog a levegőben. A levegő az övé, de a gesejtet más viszi el.*”⁶⁷ Ennek a kiábrándulásnak – egyik méltatója szerint – az volt a legfőbb oka, hogy „*gyermekien egyszerű lelke és jó szándékú idealizmusa nem tudta mibe keveredett*”⁶⁸.

Mielőtt azonban végleg visszavonult volna a hivatásos politizálástól 75 képviselőtársa élén saját kormányával szemben végül is sikeresen kezdeményezte az eredetileg az egyetemeken csak általános létszámcsökkentést javasoló Numerus Clausus törvény nemzetiségi alapú kvóták szerinti szigorítását. Ugyhogya a törvény parlamenti vitájában (1920.09.16) nem tűnt sem túl „jó szándékúnak”, sem

---

megtettesült szelídség volt, (...) azért, mert igen óvatosan egy szót mert mondani arra nézve, hogy nem kell a zsidóságot teljesen egyen jogúvá tenni és a régi tradíciókat meg kell őrizni. És ha ma nincs is talán itt a Ház körül köpködő tömeg, de morajlik valami és ugyanaz a tömeg, amely 45 évvel ezelőtt az ország primásával úgy járt el, ma azt hiszi, hogy ablakbeveréssel, szenvedélyek szabadra bocsátásával lehet tulajdonképpen kifejezésre juttatni azt az új mentalitást, amelynek érdekében ma harcolni kell.” – II. zsidótörvény felsőházi részletes vitája - 1939.04.18 (Felsőházi napló, 1935. IV. kötet (1938.11.12-1939.05.04.); 206. oldal; <https://library.hungaricana.hu/>)

⁶⁴ Dr. Nyíri Tamás: Előszó helyett in Szenes Sándor: Befejezetlen múlt (Magánkiadás – Budapest, 1986; 6. oldal)

⁶⁵ Gianone András: Az Actio Catholica története Magyarországon 1932-1948 (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola – Budapest, 2010; 142. oldal, <https://www.academia.edu/>)

⁶⁶ 1920.01.12. (Prohászka Ottokár: Napló - Jubileumi Sorozat / 6-8. kötet; 460. oldal, <http://www.ppek.hu/>)

⁶⁷ 1920.06.30. (Prohászka Ottokár: Napló - Jubileumi Sorozat / 6-8. kötet; 473. oldal, <http://www.ppek.hu/>)

⁶⁸ Szabó Ferenc SJ: Prohászka önmagáról (Agapé Kiadó, Szeged – 1999; 82. oldal)

„idealistának”, amikor többek között azzal érvelt a zsidóságot nem vallási kisebbségnek, hanem „népfajnak” minősítő korlátozások bevezetése mellett, hogy „ismétlem, ez nem gyűlölet, hanem a magyar kultúrának és sajtóságainak védelme. És gondolom, hogy ehhez igazán jogunk van”, majd egy zsidó képviselő közbevetésére azt válaszolta, hogy „kegyetek nem ellenségei a magyar kultúrának. De kegyetek megváltoztatják a magyar kultúrát” és egyébként is „kegyetek akkor lesznek részesei a nemzeti kultúrának, ha igazán asszimilálódnak”⁶⁹.

A megszavazott törvény a zsidók tekintetében bevezette a „népfaj” addig jogi értelemben ismeretlen fogalmát, és a közkeletű vélekedésekkel ellentétben ha a törvényben nem is, de annak végrehajtási utasításában a nemzetiségi kvóták meghatározásánál nevesítette is a zsidókat: „A rendelet melléklete a magyarok %-át 79-4, a németekét 9-4, a tótokét 2-1, a románokét 0-6, a ruthénekét 0-0, a horvátokét 0-1, a szerbekét 0-3, az egyéb nemzetiségűekét 1-1, a zsidókéét 6-0 %-ban jelöli meg.”⁷⁰ A főként magyar nyelvet beszélő zsidók definícióját azonban a törvény nem határozta meg. „Ez viszont az egyetemeket örökös botrányba keverte, mert még egyazon egyetem egyes karai sem egyformán értelmezték a törvényt. Egyes karok, mint például a budapesti jogi kar, csak a zsidó vallásúakra alkalmazták a kvótát, más karok viszont – mint például a budapesti orvostudományi kar – a kikeresztelkedett, de zsidó 'származású' felvételizőket is 'zsidónak' tekintették. Az orvoskaron tehát a leszármazás szerinti hovatartozás volt a döntő, és ez felülírta a felekezeti hovatartozást is.”⁷¹

A nagy tekintélyű püspök nemzetvédelmi indokokkal és esetenként meglehetősen faji jellegű érvekkel korai haláláig (1927) erélyesen kitartott a törvény védelmében⁷². Számára a „zsidók idegenek” voltak, akiknek a vallási „alacsonyrendűségét állította a kereszténységgel szemben”, de a jogkorlátozást azért is elfogadhatónak tartotta, mert „nem a jogrendet kell most megmenteni, hanem a keresztény magyarságot”. Az asszimiláció pedig „a zsidók intenzív térítését” jelentette, mivel az „izraelita vallást mélységesen megvetette” és keleti vallásként „alacsonyrendűségét állította a kereszténységgel szemben”⁷³. Ezzel szemben állítása szerint „igaz, hogy az Evangélium szeretet és béke, de oly szeretet, mely tüzet hozott a földre s a tűz mellé kardot és korbácsot; kardot s korbácsot a petyhüdt, blazirt. erkölcstelenség és árulás ellen s tüzet a bűn bozótjaira, a csuszó-mászó, nemzetek lelkét megmászó, patkány-exisztenciák s úzelmeik ellen”⁷⁴.

A Numerus Clausus törvényt nemzetközi nyomásra a zsidókat nevesítő korlátozások vonatkozásában végül is valamelyest módosították (1928); a népfaj kifejezést törölték, de bevezették helyette a foglalkoztatási alapú kvótát. A püspök narratívája és a törvény szelleme azonban jellegzetesen kimutatható az 1930-as évek közepétől egyre erősödő szélsőjobboldali megnyilvánulásokban és a későbbi magyar zsidótörvényekben is. Mint ahogy idővel rendszeressé vált „a nyilasoknak egyértelműen kütfőül szolgáló Prohászka Ottokár konstans hungarista citálása a nemzetgyűlésben”⁷⁵ is. A püspököt valójában meggyőződéses antijudaizmusa, kapitalista társadalomkritikája és politikai szerepvállalása sodorta 1918-tól az egyre harsányabb politikai antiszemitizmus irányába. Ez az antijudaizmus azonban semmiképpen sem lehet mentség (mint ahogy azt egyes apológéták állítják), hiszen „arra nem alkalmas e kifejezés, hogy az antiszemitizmus jelenségétől teljesen elhatároljon egy 'egyházias' zsidóellenességet, s ezzel mintegy relativizálja annak hatását”⁷⁶. Mindezzel együtt a politikus/püspök valamelyest félreértelmezett és sokat hivatkozott gyűlölködő frazeológiája, valamint meggyőződéses jogkorlátozó törekvése ellenére nem fajelméletben gondolkodott. Őszintén hitt a jó szándékú konvertiták igaz megtérésében, ugyanakkor számára

⁶⁹ Nemzetgyűlési napló, 1920. V. kötet (1920.08. 25. - 1920.09.24.; 348.oldal; <https://library.hungaricana.hu/>)

⁷⁰ Lásd: „A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról szóló 1920. évi XXV. törvénycikk végrehajtása tárgyában 1920. évi szeptember hó 27-én 123.033. IV/a. szám alatt kelt rendelete” (<http://univ.bibl.u-szeged.hu/>)

⁷¹ Kovács M. Mária: Numerus clausus Magyarországon, 1919–1945 (in Molnár Judit (szerk.): Jogfosztás 90 éve - Nonprofit Társadalomkutató Egyesület, 2011;) <https://publications.ceu.edu/>)

⁷² Lásd Fazekas Csaba: Adalékok Prohászka Ottokár és a numerus clausus kapcsolatához (in Horváth Zita és Sz. Halász Dorottya (szerk.): Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában – Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015; <http://mek.niif.hu/>)

⁷³ Gárdonyi Máté: Az antiszemitizmus funkciója Prohászka Ottokár és Bangha Béla társadalom- és egyházképében (in Molnár Judit (szerk.): A Holokauszt Magyarországon európai perspektívában - Balassi Kiadó, 2006; 196.oldal; <http://hdke.hu/>)

⁷⁴ Prohászka Ottokár: Magyar Karácsony (Nemzeti Újság – 1919.12.25 (!); <https://adplus.arcanum.hu/>)

⁷⁵ Veszprémy László Bernát: Egy avitt jezsuita antijudaista (Történelmi szemle – 2017/3; <http://real.mtak.hu/>)

⁷⁶ Gárdonyi Máté: Üldöztetés és felelősség - A magyar Holokausztról egyházi szemmel (In Mártonffy Marcell – Petrás Éva (szerk.): Szétosztott teljesség - Boór János köszöntése; Budapest, Hét Hárs – Mérleg, 2007; 266.oldal)

a hithű zsidó nem fajt képviselt, hanem erőszakos és ellenszenves szokásokkal bíró idegent, akit vissza kell szorítani, el kell kergetni az országból.

Hatása a mai napig elementáris, és nem csak egyházi körökben. Meglehetősen ellentmondásos, de az 1930-as évek szélsőjobboldali mozgalmaitól, az 1945-ös Barankovics István féle Demokrata Néppárt, és a magát ennek jogutódjaként definiáló napjaink Kereszténydemokrata Néppártja (KDNP) is személyét szellemi elődjének vallja (ez esetben elsősorban társadalompolitikai szempontokból). Nemcsak ideológiailag, hanem jelszavakban is. Talán ennek tudható be, hogy a KDNP jelenlegi vezetője még manapság is Prohászka szellemét idézi, amikor szerinte „*évszázadok óta egy szabadkőműves, kommunista, liberális, ha tetszik '68-as mesterkedés zajlik, különböző megnyilvánulásokban, de egy gyökérből fakadva. Ezek a kereszténységet egy antikrisztianus beállítottságtól vezérelve akarják eltüntetni Európából*”⁷⁷. Vagy amikor a magyar miniszterelnök nyilatkozta azt, hogy „*nem akarjuk feladni a keresztény kultúránkat, nem akarunk kevert kultúrájú társadalomban élni*”⁷⁸. Ezeket a mondatokat a püspök is büszkén vállalhatta volna...

IV.2. A Numerus Clausus következményei

A jogszabály, illetve annak legalábbis a mindennapos gyakorlata nemcsak ellentmondott az 1867-es zsidó emancipációs törvénynek, és a zsidó kérdést a fajelméleti megközelítés irányába terelte, de egyrészt **precedenst teremtett a későbbi antiszemita jogalkotáshoz, másrészt a közbeszédben is politikai érvet biztosított az egyre vérmesebb antiszemitizmusnak.** Úgyhogy akár antiszemita volt a püspök, akár nem, a jogkorlátozó politikai antiszemitizmus hívei a jogszabály elfogadásával legális törvényalkotási aktusban nyerték el az állam támogatását, vagyis törvényerőre emelték az állampolgárok egyes csoportjainak büntető jellegű hátrányos diszkriminálását. A zsidó pedig vallásból egyre inkább származási alapú, faji jellegű fogalommal változott a közéletben is.

A Numerus Clausust manapság sem tartja mindenki az eredendő bűnnek. A magyar kormányzat egyik történelmi kutatóintézetének vezetője szerint a „*numerus clausus egy jogkorlátozó törvény volt*”, mert „*a polgári jogegyenlőség elvét csorbította*”, de ezzel csak „*pozitív megkülönböztetést alkalmazott olyan fiatalok javára, akik a felsőoktatásba való bejutáskor korábban lépéshátrányban voltak*” (...) *Nem osztom azt az álláspontot, miszerint a numerus clausustól egyenes út vezetett Auschwitzig, és nem tekintem a nulladik zsidótörvénynek. A hatvanas-hetvenes években is szempont volt a felsőoktatásban az oda felvételiző diákok száleinek, ha nem is nemzetiségi vagy vallási, de társadalmi helyzete.*”⁷⁹

Nem világos, hogy a preferáltak mennyiben voltak „*lépéshátrányban*”, de az állítás utolsó részében akár lehetne is némi igazság, de az esélyegyenlőség javításánál azért ebben az esetben egy kicsit többről volt szó. Ezt maga **Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter ismerte el** egy Képviselőházi ülésen (1928.02.23) elmondott beszédében: „*Egészen nyilvánvaló, hogy akkor a törvényhozásnak az volt a szándéka, hogy a zsidóságot fajnak jelentse ki (...). Itt egy kifejezett szándék volt, amely bekerült a magyar Corpus Jurisba. Én elismerem, hogy ez a hazai zsidóságra oly fájdalmas volt, hogy a jó magyar zsidó ezt be sem vallotta magának. De ez így volt. (...) És ha énelőttem úgy értelmezték az egyetemek a törvényt, hogy a kikeresztelkedett zsidót beszámították a zsidó faj kontingensébe, akkor ezek annak a törvénynek világából voltaképpen logikusan cselekedtek. Mert ha fajnak van egyszer minősítve a zsidóság, akkor nem lehet a fajtól menekülni úgy, mint — mondjuk — a felekezettől az áttéréssel, vagy a nemzetiségnél azzal, hogy az ember más nemzetiségűnek vallja magát.*”⁸⁰ Tiszta és világos beszéd, amely cáfolja a történész azon vélekedését is, hogy a konvertitákat nem érintette volna a rendelkezés⁸¹. Ráadásul a törvény nemcsak a „*korai Horthy-korszak egyik első rendszabálya volt, és kulcsszerepet töltött be az új rendszer társadalmi bázisának alakításában*”, hanem „*1928-ra valamennyi egyetemen és minden értelmiségi szakmán belül kiépültek (...)* a *fajvédő szervezetek*”⁸² is, amelyek nyilvánvalóan erősen befolyásolták az értelmiségi ifjúság egy jelentős részének későbbi ideológiai irányultságát. Mi ez az egész, ha nem az ősbűn maga?

A manapság aktuális pandémiás hasonlattal élve a **Numerus Clausus szemlélete volt maga a vírus**, amely szépen lassan és mélyen beleivódott a magyar társadalom, illetve közélet zsigereibe, hogy azután az

⁷⁷ Péter-Szabó Rozália: Európában hiánycikk lett a normalitás - Semjén Zsolt (2019.05.21.; <https://vasarnap.hu/>)

⁷⁸ Orbán Viktor interjú (Kossuth Rádió; „Jó reggelt, Magyarország!” - 2019.03.08.; (<https://www.kormany.hu/>)

⁷⁹ Szegő Péter: „A numerus clausust nem tartom jogfosztó törvénynek” – interjú Szakály Sándorral (The Budapest Beacon - 2016.06.24; <https://hu.budapestbeacon.com/>)

⁸⁰ Képviselőházi napló, 1927. IX. kötet (1928.02.10 - 1928.03.13.; 198. oldal; <https://library.hungaricana.hu/>)

⁸¹ Lásd Kacsoh Dániel: „Egyesek politikai vitát akarnak kavarni” (2019.01.07.; <https://www.magyarhirlap.hu/>)

⁸² Kovács M. Mária: Liberalizmus, Radikalizmus, Antiszemitizmus (Helikon Kiadó – 2001; 73. oldal)

1938-as I. zsidótörvénnyel elkezdjen a vírusgócpontra kialakulni. Az alkalmazott kormányzati intézkedések azonban nem tudták a betegség terjedését megakadályozni, hanem az újabb és újabb zsidótörvényekkel éppenséggel a hatásait még fel is erősítették, hogy azután a betegség jelentős számú áldozatai láttán a magyar társadalom túlnyomó többségének még csak lelkiismeret-furdalása se legyen.

IV.3. A magyar katolikus főpapok és a zsidótörvények (1938-1941)

A katolikus főpapok az 1925-től újra üléselő Felsőházban, az 1927-től már a magyar kormányzat akarata ellenére kinevezett – de kiváló vatikáni kapcsolatokkal rendelkező – hercegprímás, Serédi Jusztinián határozott vezetésével, **politikai minőségükben vettek részt a magyar törvényhozásban**. A választott papi képviselőkhöz hasonlóan felszólalhattak és szavazhattak. Ebből adódóan a rendszeres Püspökkari Konferenciákon – évente kétszer – gyakran voltak politikai természetű témák is a napirenden. A bíboros emellett az ország második embere is volt, hiszen „*az 1937. évi XIX. törvény (a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról) alapján Horthy lemondása esetén az Országtanács vette volna át az államfői jogok gyakorlását, és abban a hercegprímás volt a legfőbb közjogi méltóság – történelmi előzmények és szokásjog alapján –, aki az elnöki szerepet betölthette*”⁸³. (Ez Horthy lemondásával 1944 októberében be is következett, de ekként tekintett magára azután mindvégig Mindszenty József is.)

A nemzetközi tekintélyű kánonjogász hercegprímás (aki egyébként a szintén elismert egyházjogászként, habitusában és életútjában is sok tekintetben hasonló vonásokat mutat Dr. Erdő Péter bíborossal) egyszemélyben irányította a katolikus egyház hazai politikai tevékenységét. Nyilvánosan nem szívesen szólalt meg politikai kérdésekben, **sokkal jobban kedvelte a kapcsolatokon és ismeretségeken alapuló, tekintélyét személyes nyomásgyakorlásként felhasználó, szűk körű informális egyeztetéseket**. A napi politikai küzdelmek – valamelyest ekkor már a szentszéki útmutatásokhoz mérten is konzervatív módon – egy a klérus jelentős befolyása alatt álló egységes, kormányképes, de civil katolikus tömegpárt és a katolikus sajtó feladata lett volna. A főpapság pedig csak azokban a kérdésekben nyilvánult volna meg, amelyek a kánonjog (pl.: házasság), vagy alkotmányjog (pl.: kormányzó-helyettes kinevezése) körébe tartoztak. Ez azonban a párt tekintetében, főként a legitimizmus, a szociális kérdések és a földreformban fennálló jelentős nézetkülönbségek miatt – az időszak szinte teljes egészében – sikertelen próbálkozás maradt. Az egységesnek szánt katolikus párt (EKP) talán a legkritikusabb időszakban, 1937-1938-tól szinte jelentéktelen politikai erővé zilálódott, miközben a pártban a nagyon is időszerű nemzedékváltás is szakadást okozott. A katolikus sajtó pedig a párthoz hasonlóan darabjaira hullott.

A katolikus hitvilágnak megfelelő politizálás, a hívők iránytatása ezért egyre inkább a főpapokra hárult, amiktől azonban érzékelhetően óztkodtak. Serédi igyekezett a politikát a szószéktől és a körlevelektől is távol tartani. Ezért tűnik annyira passzívnak az egyház reakciója – az általuk is felismert veszély ellenére – az egyre inkább szélsőjobboldali irányzatok hatókörébe kerülő országban. Ezen és a Horthy rendszer legitimációs szándékán túl a felvidéki származású főpap a társaival együtt egyaránt a revizionizmus és az antijudaizmus elkötelezett híve is volt. Vagyis pont a világkongresszus időszakától az egyre virulensebb politikai helyzetben **a felsőpapság közéleti szerepvállalása jelentősen felértékelődött**, aminek nem igazán tudtak, vagy nem is igazán akartak megfelelni.

Nem lehetett egyszerre a katolikus értékrendet is képviselni, az egyre szélsőségebb kormányokat is támogatni (a szélsőjobbal szemben), és úgy bevonulni a németek és olaszok segítségével visszacsatolt (1938-1940), vagy elfoglalt („Kárpáti Ukrajna” - 1939) területekre, hogy közben nyíltan bírálják a nácikat és a fajelméletet. Ezzel együtt Serédi 1944-ig elkötelezetten baloldali- és protestáns ellenes is volt, ami egyházi részről kizárt mindenfajta együttműködési lehetőséget a haladó erőkkkel a társadalmi problémák kezelésében. **A szélsőjobboddallal viszont fenn kellett tartani a beszélő viszonyt**, mert az egyházi vezetés leginkább egy náci típusú egyházüldözéstől tarthatott.

Pedig a hercegprímás már 1938-ban egy püspökkari konferencián (1938.10.04) megállapította, hogy „*nincs kétség benne, hogy az ún. nyilas mozgalom különböző árnyalatainak eddig ismeretes programja sem egyházi, sem pedig nemzeti szempontból el nem fogadható. Azok az eszközök pedig, amelyekkel ezt a programot propagálják és majdan megvalósítani kívánják, sehogy sem egyeztethető össze az emberi méltósággal és szabadsággal, valamint egyházi és állami törvényeinkkel. Ezért javasoljuk ettől a mozgalomtól távol tartani híveinket és papjainkat, akiket éppen a hívek megtévesztése végett szeretnének a mozgalomba bevonni, vagy belépésüket koholni. Senkit meg ne ejtsen az a hiú remény, hogy ezt a mozgalmat*

⁸³ Csíky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása (MTA-BTK TTTI és MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport - Budapest, 2018; 336-337. oldal, <http://institutumfraknoi.hu/>)

*majd meg lehet keresztelni, mert a felnőtteket csak akkor lehet és szabad, ha ők maguk is akarják. Ez a mozgalom pedig — amennyire zavaros és érthetetlen programjából kiolvasható — nem kíván megkeresztelkedni*⁸⁴.

Kár, hogy ezt a tiszta és világos beszédet csak 1944 nyarán követte nyilvános és határozott állásfoglalás. A hercegprímás ugyan civilként többször is, így különösen „1942 decemberében a Szent István Akadémia ülésén nemzetközi sajtóvireshangot kiváltó beszédében sikra szállt az emberi jogokért és ítélte el a fajelméletet”⁸⁵, de hivatalosan „a katolikus egyház Magyarországon nem határolódott el sem a nyilas-mozgalomtól, sem a nemzetiszocializmustól, sem annak magyar változatától, a hungarizmustól. A katolikus egyház számára – bár elismerte szélsőséges jellegét és veszélyes voltát – a magyar nyilas mozgalom nem jelentett akkora eretnekséget, vagy nem vont maga után szakadást (skizmát), mint Németországban. Következésképpen nem kellett elítélni 'új pogányság' címén”⁸⁶.

Ebben a bonyolult viszonyrendszerben a zsidókérdés 1944 tavaszáig valószínűleg másodlagos probléma lehetett a klérus számára, de az évezredes hagyományú antijudaista alapú törvényi szabályozás minden bizonnyal nem is volt annyira ellenükre. Ami az igazi gondot jelenthette az elsősorban a zsidótörvények kikeresztelkedett zsidókat érintő szabályozása volt, valamint egy esetleges egyházüldözés veszélye miatt a papság és általában a vallásgyakorlat – lehetőség szerint – távoltage a náci eszméktől. A nyilasokat hosszú ideig nem is tartották veszélyesnek, mert meg voltak győződve Szálasi Ferenc hívő katolikusságáról, de azzal nem számoltak, hogy a küldetésstudatos nemzetvezető majd becsapja őket.

Mindezek fényében tökéletesen érdektelen részletesen idézni a sokszor ismételt, olykor komoly kritikákat is megfogalmazó, és esetenként bizonyos minimális engedményeket is azért kicsikaró felsőházi főpapi beszédekből, mert az I. zsidótörvényt csak azért nem szavazták meg, mert a vilákkongresszus miatt nem érték rá (és amúgy is támogatták Imrédyt). A II. zsidótörvény esetében rendkívüli püspökkari konferenciát is tartottak, komoly, de utóbb nagy részben elutasított módosító javaslatokat dolgoztak ki, a hercegprímás pedig többször is személyesen tárgyalt a kormány illetékes tagjaival, de mindenhol elutasításra találtak. A jogszabályt azonban végül a kormányválság miatt így is megszavazták. A III. zsidótörvényt már nem szavazták meg, de ott is inkább csak a polgári házassági törvény módosítását utasították el, mert a szentségi egyházi házasság-szabályozást szerették volna visszaállítani. A törvény zsidókat érintő diszkriminációjának nyilvános elítélésétől azonban ezúttal is tartózkodtak.

Mindegyik törvény vitája és a püspökkari konferenciákon visszatérő legfontosabb témája nem a jogkorlátozás, hanem a konvertiták zsidóvá minősítése volt, ami ha politikusként esetleg el is fogadható, de teológiailag teljesen ellentétes az egyházi törvényekkel. Abban viszont teljes volt az egyetértés, hogy a zsidókérdés rendezése szükséges, csak nem így és nem ebben a formában, mint ahogy az adott törvényjavaslatban az meg van fogalmazva⁸⁷. A nyilvános megszólalások többsége – Glattfelder Gyula csanádi püspök egy-két a fajelméletet bíráló megnyilatkozásán túl – mindennemű jogkorlátozó elvi ideológiát érintő politikai jellegű bírálatot nélkülöz, és ugyanez tükröződik vissza a hivatalosnak tekinthető katolikus sajtóban is. Persze ez utóbbihoz az is hozzájárult, hogy a háborúba lépéstől kezdve (1941) a sajtót cenzúrázták és a szövetséges hatalmak mindennemű bírálata tilos volt.

Mindezek fényében egyértelmű, hogyha személyükben nem is, de a megszavazott, vagy meg nem szavazott, de antiszemitizmusa miatt határozottan vissza nem utasított törvények miatt a politikusi

⁸⁴ Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalmi politika 1935-1946 (MTA Történelemtudományi Intézet – Budapest, 1998; 79-80.oldal; <https://mandadb.hu/>)

⁸⁵ Gianone András: Az Actio Catholica története Magyarországon 1932-1948 (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola – Budapest, 2010; 148.oldal, <https://www.academia.edu/>)

⁸⁶ Balogh Gábor: A római katolikus egyház és a nemzetiszocialisták Mo-on (L'Harmattan Kiadó-2015; 119.oldal)

⁸⁷ Lásd például: 1.) 1938.05.20 - Felsőházi Közjogi, Kereskedelemügyi, Közlekedési, Közoktatásügyi, Iparügyi és Igazságügyi Együttes Bizottsági ülésről: „Mindazonáltal Serédi elismerte, hogy a zsidókérdés megoldásra vár: ezért a törvényjavaslat lényegét elfogadja, amennyiben az általa kifejtett alapelveknek megfelel.” (Fejérdy András: A Magyar Katolikus Egyház hivatalos állásfoglalása a „zsidótörvényekkel” kapcsolatban – 1999; <http://www.imvk.papa.hu/>), 2.) 1939.04.15 – Felsőházi plenáris ülés (Serédi Jusztinián): „Amennyiben tehát a törvényjavaslat ezeknek az elveknek megfelelően közérdekből és jogos nemzeti önvédelemből arányosan visszaszorítja a zsidóságnak azt a részét, amely azt megérdemelte, a törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadom.” (Felsőházi napló, 1935. IV. kötet (1938.11.12-1939.05.04) – 138.oldal; <https://library.hungaricana.hu/>), 3.) 1941.07.18 - Felsőházi plenáris ülés (Serédi Jusztinián): „Hangsúlyozni kívánom azonban, t. felsőház, hogy ezt a törvényjavaslatot nem a zsidók kedvéért, hanem elvi okból azért nem fogadhatom el, mert ez a katolikus szentségi házasságok elé is akadályokat akar felállítani.” (Felsőházi napló, 1939. II. kötet (1940.10.21-1942.02.24.) – 283-284.oldal; <https://library.hungaricana.hu/>)

mivoltukban a főpapok a politikai antiszemitizmus jogkorlátozó törvényhozásának részesévé váltak, vagyis antiszemiták voltak. És már 1938-ban, mert a nem szavazás is állásfoglalás, de legfőképpen bármelyik zsidótörvény esetében számtalan lehetőségük lett volna a bármilyen (pl.: körlevél, sajtó, szentbeszéd) önmérsékletre felszólító útmutatót kiadni a hívők és a közvélemény számára, de ezt különféle okokból és néhány egyedi esettől eltekintve gyakorlatilag egészen 1944 júliusáig elmulasztották.

A végeredmény tekintetében, de vallási szempontból a némaságra az sem adhat elfogadható magyarázatot, hogy esetleg valóban elhangzott több olyan kormányzati ígéret, hogy további zsidótörvényekre nem lesz szükség, és egyébként a különböző kormányzatok képviselői állandóan csak hamis ígéretekkel hitegették az egyházfőt. Vagy a szavazatuk fejében elért minimális módosításokkal is ezeket sikerült volna megmenteni, de azzal az adott helyzetben a szélsőjobboldal hatalomra kerülését és ezzel egy jelentősen gyorsabb tragédiát is sikerült volna megelőzni. Az az érv pedig, hogy a hivatalos zsidó szervezetek is esetenként esetleg egyetértettek a törvényekkel, mert az egyfajta jogi védelmet biztosított volna a számukra, hiszen legalább élni hagyták volna őket, egyenesen elszomorító. Egyrészt azért, mert a kárvallottaknak semmilyen befolyásuk sem lehetett a történetekre, másrészt a jogkorlátozó, jogfosztó törvények végül mégsem védték meg az áldozatokat.

Ha csak egy halvány utalás elhangzott volna legalább a '38-as vilá kongresszuson a zsidók védelmében, az már nagyszerű lett volna, és akkor most nem kellene azon agyalni, hogy ki is az antiszemita és ez fontos-e. De ez sajnálatos módon nem történt meg, pedig – a reálpolitikai érvek ellenére – a kongresszuson történő általános érvényű kiállítás sokak megbecsülését kiválthatta és talán a hívőket is elgondolkodásra készítethette volna. Végül is a „keresztény kurzus” statisztikailag valóban sikeres volt, úgyhogy a véskorszak végrehajtói és érzéketlen szemlélői nagy többségükben egy alapvetően keresztény ország, keresztény állampolgárai voltak, akiket egyházi vezetőik sem tudtak, vagy akartak nyilvánosan a helyes erkölcsi magatartás (a felebaráti szeretet) irányába terelni.

V.), „CSAK AZ A VÉG! CSAK AZT TUDNÁM FELEDNI!”, VAGY MÉGSEM? (1944)

Mindettől függetlenül az 1944 márciusi német bevonulást és a jogfosztások elrendelését követően a hercegprímás mindent megtett, hogy kapcsolatait latba vetve eljárjon a rendelkezések módosítására, de próbálkozásai többnyire sikertelenek maradtak. Azt még március végén sikerült elérnie, hogy a sárgacsillag viselésének kötelezettsége az érintett papok és szerzetesek körére ne vonatkozzon, de áprilisi személyes tárgyalásai a miniszterelnökkel kudarcba fulladtak. Ezt írásban rögzítette és át is adta a kormányfőnek (1944.04.28). Ebben a levélben jelent meg általános érvényűen először, hogy elvi kifogásait fenntartja (és nemcsak a konvertiták tekintetében), amikor „az egyéni büntett bírói megállapítása és jogerős ítélet nélkül is jogfosztó, magyar polgártársainkat és katolikus híveimet és hittestvéreinket pedig ok nélkül megalázó rendelkezéseket” nem sikerült a tárgyalások során elsősorban az áttért zsidók érdekeinek megfelelően módosíttatnia. Sztójay a kérdést írásos válaszában (1944.05.03) rövidre zárta: „a zsidóság faj”, úgyhogy nincs miről beszélni, mert a „zsidókérdés faji és nem vallási probléma”⁸⁸. És ehhez a vélekedéshez az alapot az 1938., 1939., 1941. évi zsidótörvények szolgáltatták, amelyek vitáiban a főpapok – politikai okokból – megértőnek mutatkoztak a zsidók diszkriminálásával.

A hercegprímás a püspökökkel is élénk levelezést folytatott, de a protestáns egyházak vezetőinek többszöri kezdeményezését, miszerint együttesen lépjenek fel a konvertiták érdekében, mindannyiszor visszautasította. A zsidómentésben aktívan résztvevő pápai nuncius, Angelo Rotta már áprilisban arról panaszkodott, hogy a bíborosnak „egészen mostanáig egyetlen szava sem volt az áldozatokhoz”, pedig „egy gyorsabb és egyenes fellépés bizonyára nem lett volna hatástalan”. Egy hónappal később egy vatikáni jelentésben már arról írt, hogy „sürgős lenne a Szentszék nyomatékos felszólítása a bíboros prímás részére, hogy nyilvános és hatékony cselekvéssel mentse, ami még menthető, és mentse meg a katolikus egyház most eléggé kompromittált tisztességét is”⁸⁹. A nuncius egyébként már márciusban személyesen, majd májusban és júniusban hivatalos jegyzékben is tiltakozott a magyar kormánynál a deportálások ellen.

A főpapok részéről csupán Márton Áron gyulafehérvári (1944.05.18), Apor Vilmos győri (1944.05.28), Hamvas Endre csanádi (1944.06.25) püspökök egy-egy szentbeszédéről van információ⁹⁰, hogy nyilvánosan

⁸⁸ Csíky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprímása (MTA-BTK TTI és MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport - Budapest, 2018; 405-406. oldal, <http://institutumfraknoi.hu/>)

⁸⁹ Andrea Riccardi: Keresztények a vértanúság századában (Új Ember Kiadó – Budapest, 2002; 135. oldal)

⁹⁰ Carol Rittner · Stephen D. Smith · Irena Steinfeldt (szerk.): A holokauszt és a keresztény világ (Egyházfórum Kiadó és Balassi Kiadó – Pécs-Budapest, 2009; 68-69. oldal)

elítelték volna a magyar vidéki zsidóság kifosztását és deportálását. Aminek talán a tragikusnál is tragikusabb botránya, hogy a 1944 nyaráig deportált 435 ezer fő közel 59 %-a⁹¹ – a „keresztény-kurzus” revizionista politikájának sikereként – a visszacsatolt felvidéki, kárpátaljai, délvidéki, valamint erdélyi területeken élő, magukat amúgy többnyire magyarnak valló zsidók 85 %-át sújtotta. Eközben áprilisban Mihalovics Zsigmond (AC igazgató) kanonok még „a hozzá forduló katolikus szerzetesházak vezetőinek (...) azt tanácsolta, hogy inkább ne rejtegensenek zsidókat, mert ezzel kockáztatják a katolicizmust”⁹².

A püspöki kar egyes tagjai és a nuncius is arra ösztönözték Serédit, hogy nyilvános körlevélben álljanak ki végre a népiertás ellen, aminek a megfogalmazása valamikor június végére készülhetett el, de visszadátumozott (1944.06.29) kiadására csak július elején került sor. Addigra már a pápa is utasítást küldött (1944.06.27) a mielőbbi nyilvános megnyilatkozásra, amit a hercegprimás nem vett jónéven: „nem kell a püspöki kart kötelessége teljesítésére ösztönözni, de féjjel nem mehetnek a falnak”⁹³. A pásztorlevél végül is mindazt tartalmazta, amit már 1938-ban is el lehetett volna mondani az antiszemitizmus ellen: „Hogyha pedig bárkinek veleszületett jogait, amilyenek: jog az élethez, az emberi méltósághoz, a személyes szabadsághoz, a vallás szabad gyakorlathoz, a munkaszabadsághoz, a megélhetéshez, a magántulajdonhoz stb., vagy törvényes úton szerzett jogait akár egyes emberek, akár egyes emberi közületek, akár magának az államnak képviselői igazságtalanul csorbítják, vagy éppen elveszik: a magyar püspökök kötelességszerűen felemelik tiltakozó szavukat és rámutatnak, hogy az említett jogokat nem az egyes emberek, nem is egyes emberi közületek, sőt nem is az állam képviselői adták, hanem maga az Isten, hogy tehát ezeket – a törvényes és jogerős bírói ítélet esetét kivéve – igazságosan senki és semmiféle földi hatalom nem csorbíthatja és el nem veheti, csak az Isten, vagy az, akinek Isten erre törvényhozó, kormányzó, bírói és végrehajtási hatalmat adott, mert nincs hatalom, csak az Istentől. (Róm., XIII. 1.) Amde ezt az Istentől nyert hatalmat csak igazságosan, vagyis az Isten erkölcsi törvényeivel összhangban szabad gyakorolni, mert igazságtalanságra és saját törvényeinek megszegésére Isten senkinek hatalmat nem adott, nem is adhatott”.

Nagy kár, hogy ugyanakkor fontosnak tartották ezúttal is hozzátenni, hogy „mi nem vonjuk kétségbe, hogy a magyar gazdasági, társadalmi és erkölcsi életre a zsidóság egy része bűnösen bomlasztó befolyást gyakorolt” és emiatt „a zsidókérdést törvényes és igazságos módon rendezni kell”, valamint „most azonban, mikor nagy megdöbbenéssel látjuk, hogy eddigi tárgyalásaink minden erőfeszítésünk ellenére éppen a legfontosabb dolgokban szinte eredményteleneknek bizonyultak, azért minden felelősséget ünnepélyesen elhárítunk magunktól”⁹⁴. A körlevél további szépséghibája, hogy egyrészt kiadására már a magyar vidéki zsidóság deportálása után került sor (miközben az első fogalmazványok már június közepén készülöben voltak), másrészt ekkorra már egyaránt személyesen tiltakozott a pápa (1944.06.25), majd egy-egy nappal később az amerikai elnök és a svéd király is, de a hadi helyzet is rohamosan romlott, továbbá a nemzetközi diplomácia is fenyegetővé vált. Végül is felolvasására sem mindenhol került sor, mert részben a posta – cenzúrára hivatkozva – utasította el a kézbesítést, majd a kormányzattal történt intenzív tárgyalásai eredményeként (a budapesti deportálások leállítására) maga a hercegprimás távirati úton vonatta vissza (1944.07.08) azt, amit azután két rádióközlemény is megerősített. Akár tényleg lehetséges, hogy a kormányzó emiatt is tiltotta meg a budapesti zsidók deportálását (amire azután a nyilas hatalomátvételt követően október végétől mégiscsak sor került). Mindenesetre előző éjjel a csendőrök már kivonultak a fővárosból.

A hercegprimás tárgyalásainak hírére „kitérésű láz” tört ki a budapesti zsidók között. A terézvárosi Avilai Nagy Szent Teréz plébániatemplomot a nagy tolongás, valamint a nyilasok garázdálkodásai miatt átmenetileg be is kellett zárni. De más plébániákon is megjelentek az „áttérések szünetelnek”⁹⁵ feliratú táblák. Majd Serédi közleményben hívta fel a figyelmet a felnőtt keresztelés szabályainak szigorú betartására (1944.07.24). Ezt a rendelkezést bírálhatta később Bibó István is, amikor megjegyezte, hogy „a baj ott kezdődött, hogy nagyon sok helyen így kezelték a kérdést 1944. március 19-e után is, amikor itt is, ott is a halálveszedelem közvetlen érzésében estek térdre emberek a pap előtt azzal, hogy keresztelje meg őket, s ne kérdezze, hisznek-e a szeplőtelen fogantatásban vagy a predesztinációban”⁹⁶. De hiába tért át 1919-1944

⁹¹ Zsidó deportáltak száma (1944 nyarán, ezer fő): 10 (Bp.), 170 (vidék), 255 (visszacsatolt területek); forrás: Stark Tamás - A magyar zsidóság a vészidőszakban és a második világháború után (Regio – 1993/3; <http://epa.oszk.hu/>)

⁹² Gianone András: Az Actio Catholica története Magyarországon 1932-1948 (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola – Budapest, 2010; 150.oldal, <https://www.academia.edu/>)

⁹³ Csiky Balázs: Serédi Jusztinián, Magyarország hercegprimása (MTA-BTK TTI és MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport - Budapest, 2018; 414.oldal, <http://institutumfraknoi.hu/>)

⁹⁴ Gergely Jenő: A püspöki kar tanácskozásai (Gondolat Kiadó – 1984, 340-341.oldal)

⁹⁵ Lévai Jenő: „...csak ember kezébe ne essem én...” - Napló (Múlt és Jövő Kiadó – Budapest, 2016; 34-35.oldal)

⁹⁶ Bibó István: Zsidókérdés Magyarországon 1944 után (Összes; 1.kötet – Pesti Kalligram Kiadó – Bp., 2017; 959.oldal)

között 36.644 fő⁹⁷, majd ezúttal rohamtempóban újabb 4.770⁹⁸ budapesti zsidó jelezte hivatalosan keresztteljedési szándékát, a keresztlevel sem menthette volna meg őket a tragédiától.

Eközben természetesen több katolikus egyházi személy is részt vett a zsidómentésben. Kiemelkedik közülük a – diplomáciai státuszát is latba vető – pápai nuncius, de Slachta Margit és a meggyilkolt Boldog Salkaházi Sára is, akit a nyilasok december végén lőtték meztelenül a jeges Dunába. És miközben „32 budapesti kolostorban bujtattak megkeresztelt és megkereszteletlen zsidókat”⁹⁹, addig Serédi csupán egy körlevélben üzent a papoknak (1944.10.06), „*hogy maradjanak a plébániákon, teljesítve lelképásztori kötelességüket, akár a vértanúság árán is*”¹⁰⁰. Majd csak novemberben adta áldását egy újabb katolikus pártra, amely már a haladó baloldali és protestáns szervezetekkel is felvehetette a kapcsolatot.

Azóta is sokan kutatják, hogy mik is lehettek a hercegprímás motivációi a vézskorszakban. Személyes nézőpontjára talán leginkább egy püspökkari belső tájékoztató körlevélből (1944.05.17) lehet következtetni, amely szerint „*tárgyalásaim és az adott helyzetből magyarázható kevés eredmény ismertetése után kérem a nmélt. püspöki kar tagjait, és rajtuk keresztül papjainkat is: alkalmas módon szóval közöljük és értessük meg azokkal, akiket a sérelmes rendeletek érintenek, hogy tudtommal rajtunk kívül senki más nemigen vette védelmébe őket, és hogy, ha békességes úton bizonyos enyhítéseket mégis csak elértek, azt talán teljesen nekünk köszönhetik. Ha sok és küzdelmes tárgyalásunkról a nagy nyilvánosság előtt nem beszéltünk és ha a sérelmes rendeletekkel nyilvánosan szembe nem helyezkedtünk: ez az ügy érdekében, valamint azért is történt, hogy a m. kir. kormány helyzetét ne nehezítsük, és hogy hivatalos tárgyalásainkkal párhuzamosan senkinek ürügyet ne szolgáltatassunk a rendeletektől még nem érintett katolikus testvéreink, egyházunk és katolikus intézményeink jogainak támadására és megnyirbálására, vagy az eddigi eredmények visszavonására. Mi tehát sem el nem hagytuk, sem el nem árultuk az igazságosságot, vagy katolikus hittestvéreinket; de az adott viszonyok között többet nem tehattünk*”¹⁰¹.

Az egyházfő vívódásait jól jellemzi az az eset is, amikor 1944 júniusában a – hercegprímás nyomatékos követelésének eredményeképpen létrejött – Keresztény Zsidók Szövetségének későbbi református/zsidó ügyvivője, Török Sándor író/újságíró azzal a norvég példából eredő ötlettel kereste fel többedmagával Serédit, hogy a keresztény egyházak tiltsák meg az úrvacsora/eucharisztia kiszolgáltatását a deportálásokhoz asszisztáló magyaroktól. A hercegprímás sokáig gondolkodott, majd azzal utasította el a javaslatot, hogy „*ha a pápa öszentsége nem tesz semmit Hitler ellen, mit tehetek én a magam szűkebb hatókörében?*”, majd „*az ördögbe is!*”, felkiáltással kapta le fejéről és vágta földhöz kis pileolusát. Azzal bocsátotta el a kérelmezőket, hogy segíteni „*akar, de nem tud*”¹⁰².

A német bevonuláskor lemondott vatikáni magyar nagykövet, Apor Gábor báró szerint (1945 őszén) „*a megboldogult Serédi primás talán túlságosan kikerülte és megkerülte a dolgokat*”¹⁰³. Az mindenesetre sokat mondó tény, hogy a hercegprímás személyes politikai végrendeletének tekintett magánfeljegyzéseiben is csak annyi mondandója volt a végső megoldásról, hogy „*az új helyzetben az esztergomi primási palotába beszállásolt Friedrich Bayerleinen, a legerősebb német motorizált divízió parancsnokán keresztül iparkodtam a magyar polgárok lefogását és elhurcolását, valamint az idegen katonaság ellenséges viselkedését megakadályozni. Ez részben sikerült is. Később az emberi jogok védelmében és az elhurcolások megszüntetése tárgyában sokszor eljártam a Sztójay-kormányánál, mint ezt más feljegyzéseim, illetve hivatalos irataim részletezik*”¹⁰⁴. Rideg szavak, nyoma sincs önmarcangolásnak, kételynek, vagy sajnálkozásnak, illetve az áldozatoknak; ezek nem egy bűnbánó önvizsgálatot tartó egyházvezető, hanem egy érzéketlen jogász-politikus gondolatai. Még akkor is, ha neve végül is – többek között Slachta, Salkaházi, Márton Áron, Apor Vilmos, P. Károlyi Bernát és Angelo Rotta mellett – szerepel a budapesti Holokauszt Emlékközpont kb. ezerfős „Embermentők Adatbázisában” (<http://hdke.hu/emlekezes/embermentok/embermentok-nevsora>).

A Magyar Katolikus Egyház vezetői pedig azóta is konokul tartják magukat a volt hercegprímás „ünnepélyes” felelősségelhárító álláspontjához, mint ahogy ekképpen járt el már Mindszenty József is, aki „1944 tavaszán még semmi kivetnivalót nem látott a zsidó-keresztény tulajdonosváltásban, 1944 őszén

⁹⁷ Varga László: A magyar zsidóság útja és Lévai Jenő könyve in Lévai Jenő: A pesti gettó története (Erzsébetvárosi Önkormányzat, Budapest – 2014; 229. oldal); Az adat a trianoni Magyarország területére vonatkozik.

⁹⁸ Lévai Jenő: Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről (Officina Kiadó – Budapest, 1946; 190. oldal)

⁹⁹ Lévai Jenő adatait idézi Michael Hesemann: Sötét alakok (Szent István Társulat – Budapest, 2009; 239. oldal)

¹⁰⁰ Andrea Riccardi: Keresztények a vértanúság századában (Új Ember Kiadó – Budapest, 2002; 136. oldal)

¹⁰¹ Gergely Jenő: A katolikus püspöki kar és a konvertiták mentése (Történelmi Szemle – 1984/4)

¹⁰² Török Sándor interjú in Szenes Sándor: Befejezetlen múlt (Magánkiadás – Budapest, 1986; 200. oldal)

¹⁰³ Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek (Universum Könyvkiadó – Szeged, 1990; 199. oldal)

¹⁰⁴ Naplóját (1944.10.16-11.06) idézi Rosdy Pál: Önvizsgálat vagy öngazolás? (Vigília – 1975/3; <https://vigilia.hu/>)

azonban már gyökeresen másként ítélte meg a helyzetet és megfíltotta, hogy az elhurcoltak hátrahagyott ingóságaira vagy ingatlanjaira a katolikus egyház intézményei igényt nyújtsanak be¹⁰⁵. Hercegprimásként azután többször is nemes példaként hivatkozta meg az egyébként megkésett és visszavont pástorlevelet, amelyet több püspökkari körlevelében is szó szerint idézett (pl.: 1945.10.17, 1947.09.09). A korabeli főpapságra pedig úgy hivatkozott, mint „boldog emlékü Serédi Jusztinián bíboros, hercegprimás és érsek hazai apostolutód-társaival együtt a szerencsétlen és végzetes hitleri parancsuralomnak faji alapon folytatott kegyetlen zsidóüldözésével szemben küzdött”¹⁰⁶. Ez a főpapi küzdelem azonban – legalábbis a nem konvertiták esetében és az 1944 júniusi püspökkari körlevélről eltekintve – túlzottan erőtlennek tűnik: **Magyarországon 1938 és 1942 között 21 törvény, illetve 1938-1944 (március 19.) között 267 rendelet¹⁰⁷ korlátozta a zsidók jogait.** Ezekkel szemben áll egy darab – végül is visszavont és egyes részleteiben amúgy is meglehetően kétes tartalmú – pástorlevél, valamint néhány bátor püspök szentbeszéde és életveszélyes nyilvános konfliktusai a helyi hatóságokkal, végül Serédi politikai elhatárolódása a Szálasi kormánytól.

A mostani kongresszus alapidokumentuma a magyar történelmi előzmények tekintetében szintén szót sem ejt a holokausztról, szemben például a kommunista egyházüldözéssel. A '38-ra emlékezés szerint „a körmenet, illetve az akkori *Statio Orbis* záró szentmisén részt vevő félmillió ember jelenléte kiállás volt a küszöbön álló háború és a népek közti béke megőrzése mellett”¹⁰⁸. Lehet, de „a történelmi egyházak vezetői, úgyszintén a felsőház tagjai, a törvényhozás részesei, alkotmányjogi szempontból felelősséget viseltek azokért az állampolgárokért, elsősorban a zsidókért, akiket diszkrimináció ért”¹⁰⁹. És már 1938-ban is.

VI.) ZÁRSZÓ

„Akárhogyan nézzük is a kérdést, a rasszista tömeggyilkos antiszemitizmus nagyrészt azért végezhetette jóformán akadálytalanul véres munkáját hazánkban is, mert a történelmi egyházakban még mindig anakronisztikusan zsidóellenes teológia és igehirdetés virult, mert introvertált nemzet- és egyházközpontú vezetői nem láttak a szoroson vett egyházi területen túl, képtelenek voltak felelősen érzékelni azt a gyilkos, embertelen, a keresztény üzenetet alapjában tagadó légkört, amiben éltek, és ami végeredményben éppen úgy fenyegette magát az egyházat is, mint a zsidóságot.”¹¹⁰ Szó sincs róla, hogy a Magyar Katolikus Egyház vezetése gyűlölködően rasszista, náci, vagy fasiszta lett volna. Ez az egyház sohasem fogadta el a fajelméletet, egyáltalán nem kollaborált sem a németekkel, sem a nyilasokkal. Viszont politikai értelemben a végletekig lojális volt, illetve maradt a Horthy-rendszerrel, és ezt az egyházi szervezet tagjaitól a szentbeszédekben is megkövetelte.

Ebből és a meggyökeresedett antijudaizmusból adódóan viszont a püspöki kar – a konvertitáktól eltekintve – csak erőtlén kritikákkal (egyedi eljárásokat javasolva), de végül is támogatta a zsidók jogkorlátozását, gyakorlatilag némán eltűrte a jogfosztásokat, végül csak nagyon későn és a nyilvánosság számára alig érzékelhetően tiltakozott a tragikus végső megoldás ellen. Ezzel a politikai attitűddel a németek és nyilasok zsidóbérencnek tekintették őket, a közvélemény és a hívők a némaságot beleegyezésnek vélhették, míg a kritikusok joggal kérték számon az egyház valódi üzenetének; a felebaráti szeretetnek és emberiségnek, illetve a természeti törvény mellett határozott kiállásnak a hiányát.

Az Eucharisztikus Világkongresszus mindezekről függetlenül rendkívül sikeres volt és jelentős nemzetközi elismeréseket is kapott. Érdemes megemlékezni róla még manapság is. A kongresszus vitathatatlan sikere azonban még lelassítani sem tudta azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen az 1938-as év a katolikusok mellett elsősorban a nyilasok megerősödésének az éve lett Magyarországon. Szálasi Ferencet ugyan augusztus végén a Szegedi Csillagbörtönbe zárták, de ez a szélsőjobboldal népszerűségének még inkább használt, mint ártott. Mindennek egyenes következményeként a kongresszus névtelen résztvevői közül számosan pár éven belül a fronton, a munkatáborokban, vagy a gettóknak, illetve a koncentrációs táborokban találta magát. Nem tudjuk pontosan hányan lehettek érintettek¹¹¹, de ez az írás most az ő emlékezetükre született. Azoknak az emlékére, akiket a kongresszus emelkedett lelkiisége ellenére

¹⁰⁵ Balogh Margit: Mindszenty József (1892-1975) (MTA II. Fil. és TT-ok Osztálya – 2018; <http://real-d.mtak.hu/>)

¹⁰⁶ Püspökkari körlevél a kisebbségek védelmében (1947.09.09; <https://www.mindszentyalapitvany.hu/>)

¹⁰⁷ Adatok: Karsai László: A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944 (Századok – 2004/6)

¹⁰⁸ Bp.Nk.özi.Euch.Kongr.Teológiai Bizottsága: „Minden forrásom belőled fakad” (Szt. István Társulat – Bp., 2019; 8. oldal)

¹⁰⁹ Nagy V. Rita: Teológia és antiszemitizmus (Jószöveg Műhely Kiadó – 2011; 101. oldal)

¹¹⁰ Dr. Nyíri Tamás: Előszó helyett in Szenes Sándor: Befejezetlen múlt (Magánkiadás – Budapest, 1986; 6. oldal)

¹¹¹ Zsidótörvények által érintett keresztények száma (1941; fő): 100.000 (összesen), ebből 62.350 (Budapest); forrás: R.L.Braham: A népirtás politikája II. (Belvárosi Kvk. – 1997; 1246. oldal, <https://mek.oszk.hu/>)

is – és már azokban a napokban is – cserbenhagyott, vagy legalábbis politikai összefüggésekre hivatkozva nem tudott megvédeni a saját egyházuk, és erre azóta sem adott magyarázatot, vagy kért bocsánatot érte.

Azokra, akiket esetenként megtagadtak a hittestvéreik, és persze azokra a kevesekre¹¹², akik életük kockáztatásával próbálták menteni az üldözötteket, és nemcsak a konvertitákat. Mert „*ez a bizonyos koncentrációs táborbeli világ – nehéz élménynek nevezni, ez messze meghaladja azt – az ember legalacsonyabb lehetőségét villantotta föl, és ha nagyon messze nézünk, akkor botrány, hogy megtörténhetett, és örökké szent, hogy megtörtént. És itt a szentséget egy információnak tartom, tudniillik van egy diabolikus és egy szakrális oldala. A diabolikus tanítása ugyanolyan informatív számunkra, mint a szakrális része. Tehát az elkövetőké, a tetteseké és az áldozatoké – mind tanítás. Egyenértékű. Mind tanítás. Szerintem, ha a történelem eme lapjának hátat fordítunk, akkor egyrészt irgalmatlanok és embertelenek vagyunk, másrészt hátat fordítunk annak a veszélynek*” amely „*egy manipulált, genetikusan manipulált koncentrációs univerzum lehetőségét tárja elénk*”¹¹³.

Ez utóbbi – kicsit bonyolultnak tűnő megfogalmazás – az „írásstudók” árulásának traumájára és máig nem múltó veszélyeire hívja fel a figyelmet. Ami már csak azért is aktuális lehet napjainkban is, mert „*sokan megfogalmazzák, hogy félnek egy katolikus vagy keresztény kurzustól, egy olyan államhatalommal vagy politikával összefonódott katolikus egyháztól, amely a két világháború között volt. Ezt a keresztény kurzust, ezt a katolikus kurzust minden ízében tagadnunk kell. Nektünk nem kell sem állammal, sem politikával összefonódott hatalom, az egyház nem kíván és nem akar hatalmat, az egyház szabadságot akar hozni.*”¹¹⁴

Ugyanakkor azon azért érdemes lenne minden érintettnek elgondolkodnia, hogy miközben szobrokat kapott az elmúlt években Horthy Miklós. Klebelsberg Kunoról fontos közintézményt neveztek el (2012). Hóman Bálint teljes rehabilitációját csak az MTA közleménye tudta megakadályozni (2016). Rendületlenül zajlik Prohászka Ottokár egyházi és világi kanonizálása. Bangha Béla erősen antiszemita művének új kiadását a jezsuiták ünnepélyes keretek között mutatták be (2019 – „Magyarország újjáépítése és a kereszténység”). Boldog IV. (Habsburg) Károly koronázásának centenáriuma magas rangú állami és egyházi személyiségek részvételével a Mátyás templomban szentmise keretében emlékeztek meg az „apostoli királyról” (2016). Boldoggá avatták a zsidómentő Salkaházi Sárát (2006) és Apor Vilmost (1997), majd ugyanígy, a Rákosi-féle egyházüldözés áldozataként Meszlényi Zoltán püspököt (2009). Továbbá rendszeres közös imádságok kíséretében folyamatban van a kommunizmus elleni harc hőisének, Mindszenty József hercegprímásnak 1994 óta (!) húzódo boldoggá avatási eljárása is, pedig a bíboros háború előtti és közvetlen utáni politikai tevékenysége, valamint a Szentszékkel való kapcsolata sok tekintetben közel sem egyértelmű. **Addig erre a legkésőbb 1938-tól zsidónak tekintett százezres keresztény tömegre, akiknek a felét deportálták**¹¹⁵, **senki sem akar emlékezni.** Pedig ugye ők nem zsidók voltak, hanem „csupán” a Magyar Katolikus Egyház elárult és méltatlanul elfeledett keresztény hívői, akik a poklok poklát már földi életükben megjárták. Azért az lehangoló, hogy a magyar egyháznak – ha egyáltalán szóba kerül – a holokausztról általában csak az a néhány valóban hősi zsidómentője jut eszébe, bár inkább csak a kommunizmus bűneit szokása felemlgetni...

Éppen ezért kiváló lehetőség lehetne a végül is jövőre Budapesten megrendezésre kerülő 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus arra, hogy az a rendezvény valóban csak a hívők és egyházuk önvizsgálatáról, lelki megújulásáról és a megbékélésről szóljon. Ebbe – az elhallgatás helyett – beletartozhatna az áldozattá, vagy hőssé vált 1938-as hívőkről és a holokauszt további elszenvédőiről szóló bűnbánó megemlékezés. Ahogy a kongresszusi ima hangsúlyozza: „**Add, hogy a készület ideje és az Eucharisztikus Kongresszus ünneplése egész hívő közösségünk, fővárosunk, népünk, Európa és a világ lelki megújulására szolgáljon! Ámen.**” (<https://www.iec2020.hu/hu/hirek-sajto/ima-nemzetkozi-eucharisztikus-kongresszusert>)

¹¹² Hetényi Varga Károly (tanár, egyháztörténész) interjúja: „*Elsősorban az ő érdemük és a velük együttműködő, hasonló helyzetben lévő egyháziak és hívők érdeme csaknem minden, amit 1944-ből az egyházi ellenállás javára írhatunk. Ma már több mint százötven emberről tudok, akik akkor megszenveték a hatóságok üldözését és megtorlását. Természetesen többen voltak – bizonyára további százak is –, akik (...) szerencsésebbek voltak, (...) így nem kerültek a hatóságok kezére. (...) Egyes, eddig nem ismert emberek története még felszínre kerülhet, de ez nem duplázhatja meg a már ismertek számát.*” (Szenes Sándor: Befejezetlen múlt (Magánkiadás – 1986; 227-229. oldal))

¹¹³ Krassó László: A labirintus járatai (Pilinszky János utolsó rádió interjúja – Magyar Rádió, 1980.06.16; <https://konyvtar.dia.hu/>)

¹¹⁴ Várszegi Asztrik: A máriaremetei zarándoklaton elmondott beszédéből (Új Ember, 1990.06.03; <https://adtplus.arcanum.hu/>)

¹¹⁵ „*Mintegy 50 ezer embert a zsidó származású keresztények közül is deportáltak, (...) mert az egyházfők által is megszavazott törvények alapján zsidóknak számítottak.*” (Szenes Sándor: Befejezetlen múlt (Magánkiadás – Budapest, 1986; 174. oldal))

TARTALOMJEGYZÉK

I.) BEVEZETÉS	1. oldal
II.) HÁBORÚK A VILÁGKONGRESSZUS ÁRNYÉKÁBAN	1. oldal
II.1. Benito Mussolini és az abesszíniai háború (1935-1937) – a szövetséges háborúja	1. oldal
II.2. Franco és a spanyol polgárháború (1936-1939) – egy „keresztes háború”	3. oldal
II.3. Egy japán díszvendég a kongresszuson (Jamamoto Iszoroku tengernagy)	4. oldal
III.) AZ EUCHARISZTIKUS VILÁGKONGRESSZUS ÉS A POLITIKA (1938)	6. oldal
III.1. A magyar katolikus politikai elit és a világgongresszus	7. oldal
III.2. A katolikus főpapok és a magyar politika	9. oldal
IV.) A MAGYAR KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS AZ ANTISZEMITIZMUS	10. oldal
IV.1. Prohászka Ottokár püspök és a Numerus Clausus (1920)	11. oldal
IV.2. A Numerus Clausus következményei	13. oldal
IV.3. A magyar katolikus főpapok és a zsidótörvények (1938-1941)	14. oldal
V.) „CSAK AZ A VÉG! CSAK AZT TUDNÁM FELEDNI!”, VAGY MÉGSEM? (1944)	16. oldal
VI.) ZÁRSZÓ	19. oldal